

მღვდელმთავარი

წიგნი პირველი.

თბილისი

სტამბა გაზეთ „თფილისის ფურცლისა“ და ექვ. ივ. ხელაძისა, ლორ.-მელ. ქ.

1902

შინაარსი № 1:

	გვ.რ.
1. საახალწლოდ, ლექსი, ყველგან-მყოფისა	3.
2. ვერის ხევი ანუ სკვირეთისა	4.
3. ისტორიის შესავალი, ბ. კ.	18.
4. საინგილო, ინგილო ჯანაშვილისა	23.
5. სატირალი ანუ გასვენება, აფრ. მერკვილაძისა	38.
6. ძველი ლექსი დავით აღმაშენებელზე, ი. ჯ.-მიერ ჩაწერილი	45.
7. ქართლისა და კახეთის სამეფოების პოლიტიკური მდგომარეობა, თარგმანი აღ. ტატუნაშვილისა	46.
8. ამბავი კნენა ეკატერინე ჩიჩუასი, გურიის უკანა- სკნელის მთავრის ასულისა	54.
9. ქართველ მეფის ვახტანგის მეორედ მოსვლა გან- ჯას, თარგმანი ფრანგულიდან ა. კვერკველაძისა	64.
10. საკვირაო გაზეთს „კვალს“	73.
11. ქართველთ მოქცევა, ლ—ძესი	74.
12. სახალხო ისტორია საქართველოსი. ფარნაოზი	54.

გამოვიდა და ისეიდება მშათა იმედსწეილებას წიგნის
მადაწიაში

ქართულ პიესების კრებული

„ცხომკრეხის სარკვე“

წიგნი მეორე, სურათებით.

ფასი ერთი მანეთი.

321

F. 3 / 1902

იანვარი, № 1, 1902 წელი

2

მ ო გ ზ ა უ რ ი

ისტორიულ-არქეოლოგიური და გეო-
გრაფიულ-ეტნოგრაფიული სურათებიანი
ჟურნალი, გამოვა ყოველისთვის პირველ რიცხვებში.

ფასი ჟურნალისა გაგზავნით:

წლით—ხუთი მანეთი, ნახევარ წლით—სამი მანეთი.

ფული და წერილები უნდა გამოგზავნოს: *Въ Тифлисе,*
въ Редакцію „МОГЗАУРИ“.

თბილისში ხელის მოწერა მიიღება წერა-კითხვის გამავრ-
ცელებელის საზოგადოების მაღაზიაში შიო ქუჩუკაშვილთან
და თვითონ რედაქტორთან „კავკასიის საკანდიტეროში“
(გოლოვინის პროსპექტზედ „კრუჟოკის“ ქვეშ)—დღესასწა-
ულებში დილის 11 საათიდან 1 საათამდის, ხოლო საქმის
დღეებში—სამაგნი 5 საათიდან 7 საათამდის.

თ ბ ი ლ ი ს ი

სტამბა ექ. ივ. ხელაძისა, ლორის-მელიქოვის ქუჩა, № 28.
1902

30

Дозволено цензурою. Тифлис 14-го Декабря, 1901 года.

საახალწლოდ.

ორმოცი წლის წინ, ვით ბადრი მთვარე,
ამოჰლაპლაპდი სამშობლოს ცაზე,
მას აქეთია ბნელს გვიჩირაღდნებ
და მიგვიძღვები სიკეთის გზაზე.

ზეგარდმო მადლით სიბრძნის მეტყველი
ეგ შენი ბაგე ენა-მზიანი
ორმოცი წელი ჩვენს თავს დასტირის
და კარგს შეჰხარის თვალ-ცრემლიანი.

შენ შეჰნატროდი და უგალობდი
ყმა-მონებისა ბორკილთა მტკრევას,
შენვე ჰკიცხავდი დარეჯანების
და ლუარსაბთა დასაძრახ ქცევას.

შენ იყავ ქართველთ წარმატებისთვის
ბევრ კეთილ საქმის სულის ჩამდგმელი,
შენვე ხარ დღესაც მრავალის მადლის
დედა და ძიძა, ბურჯი, აღმზრდელი.

„რომ ბედში მყოფი შენ ძმად მიგაჩნდეს,
ეგ ვერაფერი სიყვარულია,
სიტყვა ის არის, კაცს ის უყვარდეს,
ვინც ბედისაგან დაჩაგრულია“.

„ვიშ, ეს ქვეყანა, ხმელეთის თვალი,
დიდის სამოთხის კუთხე პატარა,
ქედ-მოღრეკილა ნალვლით საწყალი,
რომ მისი ტრფობა თქვენში შემწყდარა“.

„სად არის იგი მღალადებელი
ქვეყნის ხსნისათვის ჭეშმარიტება?
სად არის იგი ბიწის მღევნელი
ჯვარ-ცმულის ღმერთის მღალაღი-მცნება?“

461

„ღმერთო!... თან სდევდევ უსუსურს ბავშვსა,
 რომ ღღენი ისე არ დაელიოს,
 მინამ ტანჯვისა ცრემლი თვის ხალხსა
 ცოტათი მაინც მან არ მოსწმინდოს“...

ამგვარ ღვთიური სწავლა-მოძღვრებით
 შენ გვიკეთილებ ცოდვილსა სულსა,
 და სისხლის ცრემლით გვიტირებ გულსაც,
 როს გვითვალწინებ ხალხს საყვარელსა.

შენ შეგვაყვარე ჩვენი ქვეყანა,
 ჩვენი ერობა და დედა-ენა,
 ვით სხივნი მზისა, ისე უნათებს
 მთელს საქართველოს შენი გავლენა.

თავ-მოწონებით ამობენ ყველგან
 ყოველს შენს საქმეს დიდ-სასახელოს
 და თან დასძენენ: „კურთხეულმც იყოს,
 ვინც დაუბადა ის საქართველოს!“

„აბა, დედანო, ანგელოზთ დანო,
 უმღერეთ ბალღებს მისი „ნანაო“
 და აღუზარდეთ მშობელ ქვეყანას
 უკვდავნი გმირნი იმისთანაო“.

მომავალშიაც ქართველთა ძენი
 ივლიან შენგან დაკვალულ გზაზე,
 იმოქმედებენ შენი სიტყვანი,
 ვიდრე მზე, მთვარე ანათებს ცაზე!..

პეტერბურგი.

ყველგან-მყოფი

ვერის ხეობა ანუ სკვირეთისა, ქ. თბილისის ჩრდილო-დასავლეთის კვერდით.

- 1) მდინარე მტკვარი; 2) ლურჯ-მონასტერი, ეხლანდელი იოანე ღვთის-მეტყველის ეკლესია თბილისში; 3) სოფელი წყნეთი; 4) ახალ-დაბა; 5) ბეთანიის მონასტერი; 6) სოფელი წვერი; 7) წვერის ციხე-ეკლესია; 8) ლასტის-ციხე; 9) ვერის-ხევი; 10) სკვირეთის მდინარე და 11) სოფელი დრე.

ვერის ხევი ანუ სკვირეთისა.

ვერის ხევი ანუ სკვირეთისა არის ის წყალი, რომელიც ერთვის მტკვარს მარჯვენიდან, ქ. თბილისის ჩრდილოეთ-დასავლეთის მხარეს. ვერის ხეობა, ჩვენი გეოგრაფის ვახუშტის სიტყვით, ძველად იწოდებოდა სკვირეთად. ამ ხეობის უმთავრესი ხევი არის ვერის ანუ სკვირეთის წყალი, რომელიც გამოდის დიდ-გორის მთიდან და ერთვის მტკვარს მარჯვენიდან, ქ. თბილისის ჩრდილო ნაწილში. მდინარე ვერე პატარა წყალია, ასე რომ ათი-თორმეტი წლის ბავშვიც აღვილად გავა მასში, ნიაღვრებში-კი ფრიად აღიდდება ხოლმე. სათავიდან ვიდრე სოფელ ვანათამდე, როგორც ამას სამართლიანად ამბობს ვახუშტიც, ვერის ხეობა, სათავიდან სოფელ ვანათამდე, არის „უვენახო და უხილო, ხოლო მას ქვეით „ვენახოვანი, ხილიანი, ტყიანი, ნადირიანი, ფრინველიანი, ფრიად მაგარი და მოსავლით და პირუტყვით შემკული“. ამ უამად ხეობა ესე, თბილისიდან სოფელ წყნეთამდე, უტყეოა, ხოლო მას ზევით - დიახ ტყიანი, თუმცა წყნეთის ზემოთ, რომელიც 7 ვერსზეა ქ. თბილისიდან, ტყე ბევრგან უკვე გაფუჭებული და გაჩხილია. წყლის კიდით ხეობა მეტად ვიწროა, მაგრამ, გარეშემო მთებზე-კი მრავლად მოიპოვება ვაკე ადგილები, რომლებზედაც გაშენებულია პატარ-პატარა სოფლები თავ-თავიანთის ვენახებით, ხილის ბაღებით და სახნავ-სათესებით. მთელი ხეობა მეტის-მეტად დასერილი და დაფლეთილია უთვალავი ხეევებით, რომლებიც სადღაც უფსკრულში მომდინარებენ და აქაურს კლდიან ხრამებს ახმაურებენ. ამიტომ აქ გზები უფრო ბილიკების მსგავ-

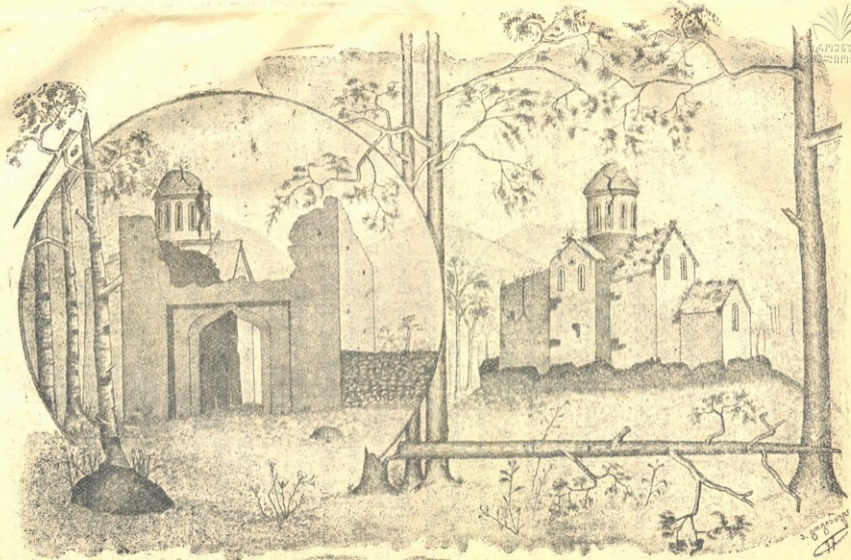
ვერის ხეობის ქართველები, სოფელ წვერში.

სია და მხოლოდ ფეხით და ცხენით შეიძლება მათზე მოგზაურობა. მრავალია აქ ისეთი ადგილები, სადაც გზას წყლის კიდიდამ მალა მათზე აპყევართ, რომ რამოდენიმე წამის შემდეგ ხელ-მეორედ ხევში ჩამოგიყვანოს, და სულ ამ გვარად. მთელი ხეობა, გარდა სოფელ წყნეთისა, რომელშიაც 150 კომლში, ას კომლამდის ქართულად მოლაპარაკე სომეხია, დასახლებულია ქართველებით, რომლებიც ცხოვრობენ აქა-იქ, პატარ-პატარა სოფლებად.

ზემოხსენებული სოფელი წყნეთი უდიდესი სოფელია ამ ხეობაში და მდებარებს ქ. თბილისიდან 7 ვერსზე. აქ არის ორი ეკლესია, ერთი ქართველებისა, ხოლო მეორე—სომეხებისა. სკოლა არა აქვთ, თუმცა 150 კომლს ადვილად შეეძლო ერთი სკოლის შენახვა. ცუდი არ იქნებოდა, რომ ეკლესიას მაინც ედვა თავს ეს საჭირო საქმე: სხვა არა იყო სრა, წერა-კითხვას მაინც ისწავლიდნენ სამშობლო ენაზე. არა თუ წყნეთს, მთელს ვერის ხეობას, რომლის სიგრძე სულ ცოტა რომ ვსთქვათ 40 ვერსი იქნება, ერთი სკოლა არ აბადია. სამწუხაროა, რომ არ ვსთქვათ, სატირალია-თქო. ვერის ხევის ქართველები, როგორც აქ ჩართული სურათი-დამაც დაინახავთ, წამოსადეგი, ჯან-სალი ხალხია, მაგრამ უსწავლელი და გაუსვლელი. თუმცა სურათი ჩვენ შიგ სოფელ წვერის შუაგულში გადავიღეთ, მაგრამ მაინც ვერას გზით ვერ დავითანხმეთ აქაური ქალები ორიოდე წუთით ჩვენ წინ დამდგარიყვნენ, თუმცა სულ ათიოდე ნაბიჯიდან მთელი გროვა ქალებისა გვიცქეროდა ბანიდგან, როგორ ვასურათებდით მათ ვაჟკაცებს. როგორც შევატყუეთ თვით კაცებსაც—კი ეშინოდათ ჩვენი და უარზე იდგნენ დასურათებაზე, ასე რომ მამასახლისი გამბედავი არ შეგვხვედროდა, რომელმაც ცხენიანათ მოისურვა გადაღება, იქნება კაცთაგანაც არავინ დამდგარიყო. სოფელი წვერი-კი სულ 30 ვერსზეა ბრწყინვალე თბილისიდან!..

„ხამი კაცი, ხამ სოფელსა,

ოხერი და ხეტიაო,

ბეთანოის მონასტერი.

ს. გ. გ. გ.

ბანზე დამდგარან ქალები,
 იქნება ეს ცეციაო“.

ეს ლექსი ჩვენ თვით ვერის ხეობაში გავიგონეთ და თურმე, თვითონ კი ყოფილან სრული ხამები, რომ საკუთარს სახლშიაც ვერ გაურჩევიათ ავი კარგისაგან. ვერელები მისდევენ: საქონლის მოშენებას, მევანახეობას, მებაღობას, ხვნათესვას, მენახშირეობას და ნადირობას. მთელს ხეობაში 400 კომლია; ამათში სამი მეოთხედი ქართველებია, ხოლო დანარჩენები სომხები, ქართულადვე მოლაპარაკე. სომხები აქ უფრო წყნეთში ცხოვრობენ, სადაც მათი რიცხვი 100 კომლამდის იქნება, დანარჩენს სოფლებში კი საერთოდ 10—12 კომლზე მეტი არ იქნება. ვერის ხეობაში შესანიშნავია ბეთანიის მონასტერი და წვერის ციხე.

ბეთანია, ბეთანიის მონასტერი ძვეს ვერის ხეობის შუაგულში, სულ ასიოდე ნაბიჯზე მდინარის მარჯვენა კიდიდან, მალლობ პატარა ვაკეზე, რომელიც მთლად დაფარულია ტყითა. მდებარეობა მონასტრისა მეტად ლამაზი და სასიამოვნოა, ხოლო თვით მონასტერი კი დღეს საკმაოდ დაზიანებულია და ამიტომ სამწუხარო შთაბეჭდილებას ახდენს მნახველზე. მონასტერს გარშემო ჰქონია გალავანი და შესავალ კარებთან ორ-სართულიანი აგურის კოშკი; შეხვალთ გალავანში თუ არა, თქვენ ნახავთ ორს საყდარს: ერთს პატარას და მეორეს—გაცილებით დიდს. პატარა ეკლესია ამ რამდენსამე წლის წინად განაახლა აწ განსვენებულმა თ. დ. ბართაშვილმა, აქაურის მამულის პატრონმა, და უკვე აკურთხეს კიდევცა 17 მაისს. 1898 წ.; მასზე ყოფილა დიდი წარწერა ხუცურის ასოებით, მაგრამ იგი ამ ჟამად თითქმის სრულიად წაშლილია, რამდენიმე ასოს გარდა. პატარა საყდრის სიგრძე არის ცხრა ნაბიჯი, სიგანე 7, ხოლო დიდისა საკურთხევლიანად—25 ნაბიჯი სიგრძე და 17-იც სიგანე. დასავლეთიდან და სამხრეთიდან დიდს ეკლესიას მოდგმული ჰქონია ეკვდურები, რომლებიც დღეს ძალიან დაზიანებულეებია. გუმბათი

და აღმოსავლეთის კედელი გარედამ მრავალის და მშენებლის რის ჩუქურთმებით არის შემკული. დიდს ეკლესიას ჰქონია ორი შესავალი კარები: ერთი დასავლეთიდან, ხოლო მეორე — სამხრეთიდან. შეხვალთ საყდარში თუ არა და დადგებით საკურთხეველის წინ, თქვენ დაინახავთ სამხრეთის მარჯვენა კედელზე დიდს ხატს სასულიერო პირისას, რომელსაც ხელში უჭირავს ეკლესიის სურათი და მიართმევს ღვთის-მშობელს, რომელიც დახატულია აქვე. წარწერა აღარ უჩანს ეკლესიის დამკვრს, თორემ ეჭვი არ არის, რომ იგია ამ მონასტრის დამფუძნებელი. დიმ. ბაქრაძე თავის შრომაში „Памятники христианства на Кавказе“, გვ. 43, ამბობს: „ეკლესიის შესავლის მარჯვნივ კედელზე თქვენს ყურადღებას განსაკუთრებით იზიდავს მთლიანი სურათი თამარ მეფისა, რომელიც მიართმევს ღვთის-მშობელს ეკლესიის გვეგმასა“. როგორც ჰხედავთ, ჩვენი ჩვენება სრულიად განსხვავდება ბაქრაძის ჩვენებიდან, მაგრამ ცხადია, რომ ბაქრაძეს ან თვით არ უნახავს ბეთანიის მონასტერი და ან რომელიღაც საექვო წყაროდამ უსარგებლნია მოყვანილის სიტყვებითა. ვამბობთ ამას იმიტომ, რომ თამარ მეფის სურათიც არის აქ დახატული, მაგრამ არა მარჯვენა (სამხრეთ) კედელზე, არამედ მარცხენაზე (ჩრდილოეთ) და ზემოთ-მოხსენებულის დამფუძნებლის სურათის პირის-პირ. აქ დაცულის თამარის სურათს არც ეკლესიის სურათი უჭერია ხელში, როგორც ამბობს ბაქრაძე, არამედ დახატულია ხელებ გაპყრობილი, ისე, როგორც ცნობილს დაბეჭდილს სურათზე გინახავთ იგი, რომელიც, ბაქრაძისავე სიტყვით, თ. გავარინს ვადმოუხატია და ყოფილის ნამესტნიკის ვორონცოვის ბრძანებით ქ. ლონდონში აღუბეჭდიათ. აქვე თამარის მარჯვნივ დახატულია ვინმე ვაჟკაცი ფაენითა (სკიპტრათი) ხელში და მარცხნივ — ქაბუკი. პირველი, ეჭვი არ არის, ქმარია თამარისა, დავითი, ხოლო მეორე — მათი შვილი — ლაშა გიორგი. პირველს აზრში გვარწმუნებს ხუცური ასო **შ** (დ), რომელიც ოდნავ-და

ატყვია ფაენის ხვირთან (თავთან), ხოლო მეორე აზრს ცხადად ჰმოწმობს სამი ხუცური ასო: **ქჷ (ქ) (ქმ მ)**, ე. ი. ძე თამარისა. ეკლესია შიგნიდამ სულ მთლად მოხატული ყოფილა; უმეტესი ნაწილი ხატებისა ეხლაცა სჩანს თავთავიანთი წარწერებით. ამათი დაწვრილებითი გარჩევა მგონი აგვიხსნიდა მონასტრის აღმშენებელის ვინაობას და ამიტომ ურიგო არ იქნებოდა, რომ ვინმე ორიოდე დღით ამოსულიყო აქ (სულ ოციოდე ვერსია ბრწყინვალე თბილისიდან) და ყველა წარწერა გაერჩია.

ამ მონასტრის ღვთის-მშობლის ხატი ამ ჟამად ასვენია თბილისის ქვაშვეთის ეკლესიაში, ანკელის მარცხენა მხარეს. ჩვენ ვნახეთ იგი და მეტად მოგვიწონა. ხატი დიდის ტანისაა, ვერცხლის ჩარჩოშია ჩასმული და მეტად ცოცხლად არის დახატული. ხატს აქვს ქართული მხედრული წარწერა, რომელიც ამბობს, რომ „1830 წელს, შეგიძვეინე ხატი ესე შენ ტაძარისა ღვთისა დედისა ბეთანიას, წინაპართა და ჩვენთა საძღვესა და სასაფლაოსა, მე მსასოებელმან მონამან შენმან დიმიტრის ძემან თავადმან დავით ბარათოვმან გოსტაბის შვილმან, საოხად სულისა ჩემისა და მეუღლისა ჩემისა ზურაბის შვილის დავითის ასულის ბარბარისსა და საფარველად ძისა ჩვენისა ახპატის მემკვიდრის ზაქარიასსა და ასულისა ჩვენისა თავადის ორბელიანის მეუღლის ეკატერინასსა“.

ბატონი შვილი ვახუშტი ბეთანიის შესახებ სწერს შემდეგსა: „ვერეს ხვეის შესართავს ქვეით არის ყოვლად-წმიდის მონასტერი, ბეთენია, გუნბათიანი, მაგარს ადგილს, თამარ მეფის აღშენებული, აწ ხუცის ამარ“. ჩვენ შემცდარად მიგვაჩნია ვახუშტის ის აზრი, რომ „ბეთენიის მონასტერი თამარ მეფისაგან არის აღშენებული“. სიუნიის მთავარ-ეპისკოპოზი, სტეფანოს ორბელიანი, რომელიც ცხოვრებდა XIII საუკ. ამბობს: „ბეთენია არის დიდი და კეთილ-ნაგები მონასტერი, ეკუთვნის ორბელიანებს და აღშენებულია მათ წინაპართაგან“. სტეფანოსი გვარწმუნებს, რომ აქ დიდის

წვერიანი ტიხე.

დიდებით დასაფლავეს ცნობილი ფეოდალი ბაგრატ მეფის IV დროისა (1014—1072), ლიპარიტი. მაშასადამე, თუ დავუჯერებთ ამ ამბავს, ბეთანიის მონასტერი თამარის მეფობაზე (1184—1212) გაცილებით ადრეა აშენებული. მის დროს შეიძლება აშენებული იყოს მხოლოდ მოხსენებული პატარა საყდარი, როგორც ამტკიცებს ამას ბაქრაძის მოხსენებულს თხზულებაში მოყვანილი წარწერა ამ ეკლესიისა.

როგორც აქ მოყვანილი სურათიდანაც დაინახავს მკითხველი, წვერის ციხე წარმოადგენს ვიწროდ ამართულს და თვალ-უწვდენელ ფრიალო მალაღს კლდეს, რომლის თავზე აშენებულია წმ. გიორგის საყდარი. სიგრძე კლდის თავზე მყოფი ადგილისა არის 30 ნაბიჯი. ხოლო სიგანე—20. ამის-და კვალად საყდარიც პატარაა: სიგრძე აქვს 9 ნაბიჯი და სიგანე—7. ეკლესიის გარშემო ჩვენ ვნახეთ რამდენიმე სასაფლაოს ქვა ქართულის მხედრულის წარწერით. ეკლესია შიგნით მთლად მოხატულია, მაგრამ მდარედ. როგორც მითხრეს ეკლესიას ჰყავს დიდ-ძალი მლოცავი, განსაკუთრებით დღეობაში, რომელიც მოდის 10-ს გიორგობას. ამ დღისათვის ქ. თბილისიდანაც მრავალი ხალხი მოსდის სალოცავად ეტლებით კოჩრის გზა-ტკეცილით. მეტის-მეტი მშვენიერი და დიდებული გადასახედებია აქედამ ვერის ხეობის ტყიან მთებზე.

ვერის ხეობაში ჩვენ ჩავწერეთ ერთი გრძელი ლექსიც, ნათქვამი ზებირად გიორგი ასიტოვისაგან (წყნეთში მცხოვრები სომეხია), რომელიც აქვე მოგვყავს სრულად:

„შევიყარენით, სწორებო,
 ბედი ვახსენოთ ღვთისაო,
 წუთი სოფელში ვიღხინოთ,
 ქება ვსთქოთ კარგი ყმისაო.
 ქართლში აქებდენ აკასა (სახელია),
 პატარუნასა შეიღსაო,

გერას ხეობა ანუ სკვირეთასა.

მოკეთის გამლადებელი,
გამჯავრებელი მტრისაო.
დრეში *) გამართა ღარბაში
მაგარი მუხის ხისაო,
ლაზათის გულისათვინა
ზედ წამაადგა „კრიშაო“.

„გრანიცებშია“ წავიდა,
ადგილი უნდა ცხვრისაო,
ცხვარი იქ უნდა წაასხას,
არ ეშინიან მტრისაო.

იმ ღამეს ნახა სიზმარი,
თავისი ბედის დღისაო,
ადგა ძმას უთხრა დავითსა,
რალაც რამ საქმე მქირსაო.

მე-კი შინ უნდა წავიდე,
დავით, შენ იცი, ცხვრისაო,
ცხვარს კარგად შემინახვიდე,
აგრემც მოსქამდე ქირსაო.

იქიდგან რო წამოვიდა,
ბედი ახსენა ღვთისაო,
ისე მოუვა დედ-მამას,
როგორც რომ შუქი მზისაო.

დედ-მამა გამოეგებნენ,
ორთავ აკოცეს პირსაო,
ჯერ ჰკითხეს თავის ამბავი,
შემრე თავისი ცხვრისაო.

ცხვარი მშვიდობით დავყარე,
ქირიმე, თქვენი ჰკვისაო,
მას შემდეგ თვალი მოავლო
თავის ცოლსა და შვილსაო.

*) დრე—სოფელია გერას ხეობაში.

ხარებსაც ჯვარი დასწერა,
 მადლი გწყალობდეთ ღვთისაო.
 ამ დროს მივიდა სიკვდილი,
 მოსული „გრანიცისაო“.

რისთვის მოხველი, სიკვდილო,
 შენ რას დეიძებ, ვისაო?

„გრანიცებში“ გეძებდი,
 გაქებდენ კაი ბიქსაო;

უნდა მე და შენ ვიბრძოლოთ,
 ბრძანება არის ღვთისაო...

პირველად რომ შეიბრძოლნენ
 სიკვდილი დასცა ძირსაო,

მეორედ დასცა სიკვდილმა,
 ჩანგალს უმზადებს პირსაო.

უთხრა,—სიკვდილო, მადროვე,
 თუ პირი გიყვარს მზისაო!

მოლოდინი მაქვს კვირასა

შორიდგან მოკეთისაო,

მემრე წავიდეთ ერთათა,

რომ გავისტუმრებ შეილსაო. *)

თუ გინდა ქრთამი აიღე,

ფულით აიხსე ქისაო,

გინდა—საქონლის ნახირი,

თუ გინდა—ფარა ცხვრისაო!

სიკვდილმა ის არ მიიღო,

ნება არ არის ღვთისაო,

ისრე გაფრინდა აკაი,

როგორც ვარსკვლავი ცისაო.

წინ სწორნი შემოეყარნენ,

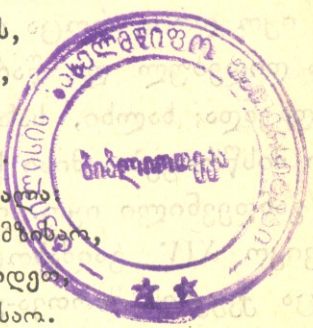
ბიჭები შავეთისაო (ე. ი. საიქიოსი)

*) ე. ი. მათგან გავათხზვებ ქაღსაო.

წაიყვანეს და აჩვენეს
კარები სამოთხისაო.

სამოთხის კარზე დაუხედნენ
ანგელოზები ცისაო,
ოქროსი სკამი მიართვეს,
„აკნო, დაბრძანდი ძირსაო!“

ოქროს სუფრა გაუშალეს,
ზედ ხილი ყველაფრისაო,
აიღებს თითო ნაჭერსა,
იმით გაიტკობს პირსაო.
დედ-მამას შამოუთვალა:
თუ პირი გიყვართ მზინაო,
წითელი ღვინო იყიდეთ,
ზედაშე არის ღვინისაო.

შაჰყარეთ ჩემი სწორები,
მაგ ჩვენი ხელობისაო,
სულ სადღეგრძელო დალიონ
მეცხვარისა და ცხვრისაო...
ფოლადის კალმით დავწერე
სამი ქალაღლის ფურცელი,
ისე იამოს წამკითხველს,
როგორც კახეთის ყურძენი.

ამ სვირისა გამთქმელი,
გარდაღში სკამზე ზისაო,
ხელში უქირავეს ჩონგური,
კარგი ყმის ქებას სთვლისაო..

ისტორიის შესავალი.

იყო დრო, როცა ისტორიის საგანს მეფეების და სხვა დიდებულ და წარჩინებულ გვამთა ცხოვრება შეადგენდა; ხალხი, საზოგადოება, მისი ცხოვრება, მისი მისწრაფება, მისი სული და გული ისტორიიდან განდევნილი იყო. ეს ის დრო იყო, როცა ლიუდოვიკო XIV გაიძახოდა: საფრანგეთი მე ვარო; როცა ქვეყნის მართვა-გამგეობა მეფეების განუსაზღვრელ ბატონობაზე ეკიდა, როცა ქვეყნის სათავეში იდგა რომელიმე უმაღლესი წოდება; როცა ერთი მეფე, ან ერთი წოდება მთელის ხალხის, უმრავლესობის ინტერესებს თელავდა და ანადგურებდა.

არსებულ ისტორიულ ხანას თავისი განსაკუთრებული მატერიალური პირობები ამოძრავებენ; ამ პირობათა განვითარების მიხედვით განიზომება საზოგადოების სულიერი, გონებრივი და პოლიტიკური სტრუქტურა. და რა გასაკვირი იყო, რომ ძველ ისტორიკოსებს იმისთვის მიექციათ ყურადღება, ვინც, მათი შეხედულებით, ქვეყანას ამოძრავებდა. და ეს ქვეყნის განვითარების მუჯღლუგუნის მიმცემი-კი, მათის აზრით, მეფეები და წარჩინებული გვამნი იყვნენ. ისტორიკოსები მხოლოდ ამ პირთ ხედვიდნენ გარშემო, იმისთვის რომ, ეს პირები მართავდნენ ქვეყანას, ცხოვრების სათავეში ისინი იდგნენ. ხალხის,

უმრავლესობის ხმა, ჯერ არსად ჭაჭანებდა, ის გათელი-
ლი იყო, მისი პიროვნება მიმქრალი და მიმალული, მი-
სი მოთხოვნილება განსაზღვრული და შევიწროებული.
მაგრამ ისტორიაში დღეს ამ გვარად კითხვის დასმა
წარმოუდგენელია. დღევანდელ ისტორიკოსის თვალ-
თა ხედვის ისარი კანონიერებით და უკანონობით არ გა-
ნიზომება. ისტორიაში დამყარდა კანონი აუცილებლობის.
Ergo, ისტორიას არ აინტერესებს ეს თუ ის ის-
ტორიული მოვლენა კანონიერია თუ უკანონო, სა-
სარგებლოა თუ საზარალო, სამართლიანია თუ უსა-
მართლო. ეს ეთიკის საქმეა. მას აინტერესებს მხო-
ლოდ ჭეშმარიტების აღდგენა, ნამდვილი ფაქტების
აღნუსხვა, თუ რამდენად რომელიმე ქვეყნის არსე-
ბობა და განვითარება ესაბამება ისტორიულ კანონ-
ებს და მის აუცილებლობას.

ყველაფერი ვითარდება, ყველაფერი იცვლება,
ობსოლიუტური ჭეშმარიტება არ არსებობს, ყველა-
ფერი განვითარების კანონს ემორჩილება. ჭეშმარი-
ტება მხოლოდ ეს განვითარება და ცვალებადობაა.
ხალხის ცხოვრებაც ამ გვარ ევოლიუციას ემორჩი-
ლება. ისიც ვითარდება; უმრავლესობა იღვიძებს.
და როცა გაიძახიან: ყველაფერი მე ვარ, ყველაფერი
მეო, — ამ დროს იგრიადებს ამ უმრავლესობის ხმა:
ყველაფერი თქვენ კი არა, ჩვენ ვართ, მაშახადამე,
ყველაფერი ჩვენიაო.

დღეს განხილვა და გამოკვლევა ისტორიულად
ნიშნავს მეცნიერების სხივის ჩაშუქებას თვითონ
ხალხის გულის სიღრმეში, განათებას და გაშუქებას

ხალხის ცხოვრებისას. როგორც ზევით ვსთქვით, წინანდელი ისტორია — ბიოგრაფიებია მეფეების. მისი უმთავრესი აზრი: გმირები ჰქმნიან ისტორიას. მაკედონელებმა, ნაპოლეონებმა და პეტრე დიდებმა შექმნეს ისტორია და თუ არ ისინი, არც საბერძნეთი იქნებოდა, არც საფრანგეთი და არც რუსეთიო. ცხოვრების განვითარებამ წარმოშობა ახალი მიმართულება ისტორიაში, რომელიც აღიარებს, რომ ქვეშაარტი საგანი ისტორიისა არის არა გმირთა და წარჩინებულ გვამთა ბიოგრაფიები, არამედ ცხოვრება თვითონ ხალხისა, რომელსაც ძველი მიმართულება უარს ჰყოფდა. საკუთარი სახელები, დიპლომატიური ხრიკები ისტორიიდან განიდევნენ; ხალხის, ერის ისტორია პირველ ადგილზეა დაყენებული. ისტორიაში დამკვიდრდა სტატისტიკური მეთოდი, დამყარდნენ კანონები, რომელთა გადახვევა ყოვლად შეუძლებელია. ეს ხდება მხოლოდ მაშინ, როცა ხალხს სტიქიური ძალა ანადგურებს.

ისტორიის უმთავრესი დანიშნულება საზოგადოების, ხალხის ცხოვრების გათვალისწინებაა. — „უმთავრესი კულტურული და სოციალური დანიშნულება ისტორიისა, როგორც მეცნიერებისა, მდგომარეობს იმაში, რომ უჩვენოს საზოგადოებას მისი ნამდვილი წარსული, ურომლისოდაც წარმოუდგენელია თანამედროვე წყობილების ცოდნაო“ — ამბობს ერთი რუსეთის მწერალი და მართალიც არის.

დღევანდელ ისტორიკოსებს იმდენად არ აინტერესებს ხალხის პოლიტიკური ცხოვრება, მისი გარე-

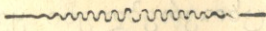
განი ფორმა, რამდენადაც შინაგანი ცხოვრება. გმატიული ისტორია ადგილს უთმობს შინაგანს, ანუ კულტურულ ისტორიას. ასეთია დღეს კულტურული ისტორიის დანიშნულება, აღიარებული ყველა ნამდვილ ისტორიკოსების-მიერ.

საქართველოს კულტურული ისტორიის შესწავლა—ეს არის შესწავლა და გაცნობა ქართველი ხალხისა ყოველის მხრით: შესწავლა მისი ცხოვრებისა, ზნე-ჩვეულებათა, კანონებისა, დაწესებულებათა, მართვა-გამგეობისა, ეს არის გათვალისწინება მისის როგორც ეკონომიურის, ისე პოლიტიკურის ცხოვრებისა; ეს არის შესწავლა ქართველის ერის კულტურული მოძრაობისა, როგორც წარსულის, ისე თანამედროისა, აწმყოსი, რომლის შემდეგაც ადვილი ხდება მომავლის გათვალისწინება. საქართველო იყოფა რამდენიმე ნაწილად, პროვინციებად. ყველა ამ პროვინციების მცხოვრებლები ყველანი ერთს ერს, ქართველ ხალხს, ქართველ ეროვნობას შეადგენენ. და ეს ყოფა კი აადვილებს მთელის ეროვნობის კულტურულად შესწავლას. ამ შემთხვევაში საჭიროა ეტნოგრაფიით ვიხელმძღვანელოთ. ეტნოგრაფია მეცნიერებაა. ის იკვლევს სხვა-და-სხვა კუთხეთა ცხოვრებას, ცხოვრებას თვითონ ხალხისას და საზოგადო დასკვნა გამოჰყავს. მაგალითად, შარლ ლეტურნომ თავის „სოციოლოგიის“ კანონები ეტნოგრაფიულ ცნობებზე და გამოკვლევებზე დაამყარა. მაგრამ კმარა ჯერ-ჯერობით. რომ წერილი არ გაგვიჭიანურდეს, ამისთვის ახლავე მას ვაბოლოვებ კარევის შე-

მდგვის სიტყვებით. რომ ქართველმა იცოდეს თავის ქვეყნის ისტორია, ამისთვის საჭიროა: 1) თავის სამშობლოს წარსულის და აწმყოსი შესწავლა; 2) მისი სხვა-და-სხვა ქვეყნებთან დამოკიდებულება: რა ადგილი უჭირავს მას მთელის კაცობრიობის ისტორიაში; 3) მსოფლიო ისტორიული მსვლელობის უმთავრეს შედეგთა შეთვისება და 4) ისტორიულ ურთიერთობათა განვითარება სინამდვილესთან შედარებით, ნათელი წარმოდგენა იმაზე, თუ როგორ წარმოიშვნენ თანამედროე ურთიერთობანი, როგორ ხდებოდნენ საზოგადოდ ისტორიული ცვლილებები და საითკენ მიისწრაფვის მისი ისტორიული ცხოვრება“.

ბ. კ.

საინგილო.

1603 წელს სპარსეთის ხელმწიფემ შააბაზმა „მიულო კახეთის მეფეს ალექსანდრეს მე-II-ს სოფელი კაკი და მის წილ მისცა შვიდასი თუმანი ყოველს წელს“ (იხ. ქ.-ცხოვ. ნაწ. 2, გვ. 111). შააბაზი იყო კაკი ცბიერი, მხურჩნელი, ხვანჯიანი, მანკიერი და ჰსურდა საქართველოს დაუძლიერება. მან აჰყარა ჭიაურიდგან და კაკ-ელისენიდგან 100.000 ქართველი და „წარიყვანა აყრილნი ტყვედ და დაასახლა მაზანდარანს გილანს, ხვარასანს და ფერიას“ (იხ. იქვე, გვ. 118). ისკანდერ მუნდჯი მოწმობს, რომ არც ერთს მუსულმანთა ხელმწიფეს არ მოუხდენია ისეთი აოხრება და განადგურება კახეთისა, როგორც შააბაზსაო. მან გასწყვიტა 60—70 ათასამდე კახეთის მკვიდრ მცხოვრებთაგანიაო.

საინგილოდამ გადასახლებულ ქართველების ნაცვლად ღვთის-რისხვა შააბაზმა დაასახლა დალისტინდგან მოწვეულნი თანაშემწედ—ლეკები. მათ დაიპყრეს კავკასიის მთის ძირა სოფლები: ბელაქანი, კატეხი, მაწეხი, ფიფინეთი, ფერჯაანი, მუხახი, მამრეხი, გუდბარახი, გულლუგი, ზერნა, ლექართი, ყუმბი, აღჩაი, ყაშხაჩაჲ და მრავალნი სხვანი. ამის გამო მაჰმადიანობამ იწყო გაძლიერება საინგილოში, რომელსაც მაშინ ერქვა „კაკ-ელისენი“, ხოლო ქრისტიანობამ—მოუძლიერება.

მაგრამ 1674 წლამდე ქრისტიანობა და ქართველობა მაინც ძლიერი იყო საინგილოში, რომელსაც აწ აღმინისტრატებურად ჰქვიან „ზაქათალის ოლქა“. ვახუშტი სწერს: „1674 წელს არჩილ მეფემ უქმნა ძმასა თვისსა ლუარსაბს ქორწილი სოფ. ლილოში რევაზ ერისთვის ასულზე (ჩოლო-

ყაშვილი). მუნ მოუღეს ქარელებმა ცხენებით ყინული, მეფე განრისხდა, შეიპყრა და სტანჯა იგინი: აღკიდა კვალად ტვირთად ყინული, და მოადებინა კვალად მუნდამცა ტვირთითავე ყინული“ (იხ. იქვე, გვ. 127).

შემდეგ არჩილ მეფისა, კახეთში გამეფდა ერეკლე პირველი, რომელმაც, თუმცა რუსეთში იყო აღზრდილი, მაინც უღალატა ქრისტიანობას. მაგრამ მის გამაჰმადიანებას კახეთის დიდებულნი არათრად აგდებდნენ და ძლიერად იცავდნენ ქრისტიანობას და ქართველობას საინგილოში. მოთავენი იყვნენ: ჩოლაყაშვილი რევაზ, მოურავი ქიზიყისა აბელი, მოურავი ელისენისა, აწინდელი ალიაბათის საბოქაულოსი (საინგილოშია), მერაბი და სხვანიცა. თუ მოკვდებოდა რომელიმე ეპისკოპოსი, ესენი და სხვა ეპისკოპოსნი ირჩევდნენ სანდო პირს, ხანი*) ამტკიცებდა მას ეპისკოპოსობაზე და უგზავნიდნენ მცხეთას კათალიკოზს: ის აკურთხებდა და გზავნიდა კახეთს (იხ. იქვე, გვ. 128). ამ დროს ვინ იყო საინგილოში ეპისკოპოსი, არა სჩანს. ვიცით მხოლოდ, რომ უკანასკნელი მღვდელი კაკისა ყოფილა დიმიტრი ხუციშვილი, კაკის მცხოვრები. ის მომკვდარა ვახტანგ მე-VI-ის რუსეთში წასვლის (1723 წელს შემდეგ), რაიცა მტკიცდება იმ ფაქტით, რომ დიმიტრის მღვდლობის დროს ვახტანგს შეუწირავს კაკის ღვთის-მშობლის ეკლესიისათვის თვის-მიერ გამოცემული (1720 წ.) მხედრული ასრებით სახარება, ფილონი, საათი კალისა, ოლარი, საბუხრეები და სხვა-და-სხვა ეკლესიური წიგნები, რომელნიც ვაწყა ინახებიან სოფელ ვაკში ხუციშვილთა ოჯახში. თვით მეფე ერეკლე მე-II-იც იწოდებოდა სამეფო ტიტულში კაკის ბატონად.

მოუღესოც აქ ამოხიტაიონ ეფნაუწი აქმდ ნორგან
 კომინდა წი სემოენობ იმოუვიგიძს რუი იბგიოხს კმიან
 მარტუ*) 1658 წლიდგან 1703 წლამდე კახეთის გამგებენი იყუ-
 ნენ სხარეთის ხანები. ისინი ისხდნენ ქიზიყის ბაღოს ყაჩაღაჯ-
 ში (იხ. იქვე, გვ. 124).

ეს ისტორიულნი თქმულებანი საკმაოდ მიგვაჩინა იმ ფაქტის დასამტკიცებლად, რომ მე-XIX საუკუნის დასაწყისამდე ქართველთა მეფეები და სასულიერო წოდება იცავდა ინგილოთა შორის ქრისტიანობასა და ქართველობას.

მაგრამ ისტორიულნი ცნობანი გვიმტკიცებენ, რომ ქრისტიანობა და ქართველობა არ იყო უყურადღებოდ დატოვებული საინგილოში მე-XIX საუკუნის მეორე ნახევრის დაწყებამდინაც. მათი მცველნი იყვნენ თვით ინგილოები, ქიზიყელნი და თ. ციციანოვი. რუსეთის მწერალი დუბროვინი სწერს თავის თხზულებაში „1804—1805 წლები“ შემდეგს: თავადმა ციციანოვმა ქარელი ლეკები რომ დაამარცხა და დაიმორჩილა, პირობა ჩამოართვა, რომ ისინი არ დაუშლიან ზაქათალის ოლქის ინგილოებს აღაშენონ ეკლესიები და აღიარონ ქრისტიანობა. ამასვე ამტკიცებენ „Археограф. акты.“ იქ ინგილოები იხსენებიან ქართველებად და ისრეთაზრს გამოსთქვამს, თითქოდ ინგილოები ქრისტიანები არიანო. მაგრამ მათს ქრისტიანობას უფრო მკაფიოდ ამტკიცებს რუსეთის ჯარის კაპიტანი ციმმერმანი. 1832 წელს ის ყოფილა ზაქათალის პოლკში. როცა ზაქათალის ციხე აშენდა, და შიგ ჩადგა რუსეთის მხედრობაო, — სწერს ის, — მაშინ, ნიანვარს, პოლკის მღვდელმა პირველად აკურთხა წყალი მდინარეზეო. ყველა, გარშემო მყოფ სოფლების მცხოვრებნი — ინგილონი მოვიდნენ წყლის კურთხევის სანახავადო. მშვენიერი სანახავი იყო მათი ქცევა. როცა მღვდელმა ჩაასვენა წყალში ჯვარი, ისინი მისცივდნენ მდინარეს: ზოგი წყალს სვამდა, ზოგი პირს იბანდა ნაკურთხ წყლითა, ზოგი ცას შეჰყურებდა და ჰმადლობდა ღმერთს, რომ ისინი ღირსნი გახდნენ წყლის კურთხევის ნახვისა, ზოგნი კიდევ კოკებებით წყალს იღებდნენ და ჯიბეში ჰმალავდნენ შინ წასაღებადო (იხ. Соч. Циммер. о народ. Кавказа). პ. იოსელიანი კიდევ გვიმტკიცებს კახეთის სასულიერო წოდების მზრუნველობას ინგილოებზე, „კახეთის მღვდელ-მთავარნიო, — სწერს ის,

—და უკანასკნელი ბოდბის მიტროპოლიტი იოანე, არა სტო-
 ვებდნენ ინგილოებს უნუგეშოდ: აღდგომის დღისათვის ისი-
 ნი უგზავნიდნენ ნაკურთხ წმ. სანთლებს და ულოცავდნენ
 მათ ქრისტეს აღდგომას (იხ. Путевыя запис. по Дагест.
 გვ. 15). ეს ფაქტი ახსოვთ ინგილოებსაც და უმატებენ, რომ
 ჩვენთვის ქიზიყიდგან 30 ნაკურთხი წმ. სანთელი იგზავნებო-
 და აღდგომის მოსალოცავადაო.

სწორეთ ამ ხანებში შვიდი ალიბათელი ინგილო მონა-
 თლულა თავ. შარმაზან აფხაზის ჩაგონებით. მღვდლად ყო-
 ფილა დეკანოზი ბოდბის-ხევისა ნაცვლიშვილი (იხ. Археогр.
 акты.). ამ ნეტარად სახსენებელს დეკანოზს მალეით უვლია
 ინგილოების სოფლებში და ხალხი უნათლავს ღამ-ღამობით.
 მისი მხნე და გამბედავი მოძღვრება ბევრს ინგილოს, რო-
 მელთაც მის-მიერ ჰქონდათ მიღებული ნათლის-ღება, ახსოვ-
 დათ თავიანთი ნათლობა 1856 წელს და მღვდელნი მირონს
 არა სცხებდენ მეორედ, რადგან მირონცხება არ განიმეორე-
 ბის. ასეთი იყო, მაგალითად, პაპა ჩემი ისააკ ჯანაშვილი,
 კაცი მხცოვანი, 120 წლისა.

1833 წლებში ინგილოები უთუოდ შეუერთდებოდნენ
 საქართველოს ეკლესიას, რომ მათ პატრონი ჰყოლოდათ. შვიდი
 ალიბათელი რომ მონათლულა, ეს ამბავი შეუტყვიათ ლე-
 კებს და სდომებიათ არეულობის მოხდენა. ამის გამო მონა-
 თვლის საქმე ჩაფუშულა. მთავრობას თავი აღარ გამოუდვია
 ინგილოების გასაქრისტიანებლად. მაგრამ ინგილოებს მაინც
 არ დაუშლიათ თავისი განზრახვა. ისინი პირად მუსულმანები
 იყვნენ, ხოლო გულით ქრისტიანები. ამ მიზეზისა გამო სო-
 ფელს კაკში, ყორალანში, ალიბეგლოში, მეშაბაშში და
 სხვაგან მეჩითებიც არა ჰქონდათ აგებული 1864 წლამდე.
 შვიდ ალიბათელის მონათვლის შემდეგ ილისოს სულთანს
 აჰმადხანს აეშენებინა კაკლებისთვის მეჩეთი, გაენწყესებინა
 მოლად ლეკი და ებრძანებინა მეჩეთში იარეთ პარასკეობი-
 თაო, მაგრამ ხალხს გამოეცხადებინა: „ჩვენ არ ვიცით მაჰმა-

დიანური ლოცვები და მეჩეთში რომ წავიდეთ, რა ვსთქვა-
თო“. სულთანს ებრძანა: „როგორც მოლა მოიქცეს, თქვენც
ისე მოიქცითო“. მოვიდა პარასკევი. შევიდა ხალხი მეჩეთ-
ში. დაიწყო მოლამ ლულლული არაბული სიტყვებისა. მას
აპყვა ხალხიცა. მოლა გაჯავრდა და ხალხმაც დაიწყო ჯავ-
რობა. დაუწყო ლანძღვა, ამათაც დედ-მამა ავად უხსენეს
მას. მოლას აღმული აუვიდა თავში, წასქდა ცხვირიდგან
სისხლი, მოუჭირა თითები ნესტოებს და წაკუზული გამოვი-
და მეჩეთიდგან გარეთ. ნესტოებზე თითებ მოქერილი ხალ-
ხიც უკან გამოაპყვა მოლას. ის მივიდა იქვე მომდინარე
წყალზე და დაიწყო ცხვირის ბანა. ასრე მოიქცა ხალხიცა.
გაჯავრებულმა მოლამ გაანება ლოცვას თავი, მივიდა და
იჩივლა სულთანთან. მან თურმე ბევრი იცინა და მოლას
უბრძანა: „აჟამი ხალხია, თავი დაანებე, ნელა-ნელა თვითონ-
ვე მოიქცევიანო“. ის კი არ იცოდა საბრალო სულთანმა,
თუ ხალხს რა ეწადა. მას სულით და გულით ქრისტიანობა
სურდა. ის ინახავდა მალვით მარიამობისა და დიდ-მარხვას;
ჰქონდა ხმარებაში სანთელ-საკმელი და დღესასწაულობდა:
ქრისტიანულ წყალ-კურთხევას და ახალ-წელიწადს. ამ დღეს
გარედგან მოსულს, კარებზე მომდგარს, გაუთენებლივ, რომელ-
სამე სახლის, შვილს სამჯერ ეკითხებოდა ინგილო: „რა მო-
გაქვს?“ და პასუხად ესმოდა: „ღვთის წყალობა“ და მერე
სახლში შემოსვლისათანავე ლაღადებდა: „შემოვდგი ფეხი,
გწყალობდეს ღმერთი, ფეხი ჩემი, კვალი ანგელოზისა“.
დღესასწაულობდა ფერიცვალებას, მიძინებას, აღდგომას,
კვირაცხოვლობას და წმ. გიორგობას. ამავების მქონე ინგი-
ლოს რაში ეკაშნიკებოდა თათრის „ყურბან-ბაირამი და
ორუჯი!“ რვა წლისა ვიყავ, მახსოვს, დილით რომ გამომე-
ღვიძა, ქვეშაგებში ვიპოვე შედებილი კვერცხი და მარჯვენა
მკლავზე წმ. სანთლის პატრუქი ბამბისა ვნახე. ვიკითხე და
დედამ მითხრა: „დღეს აღდგომააო“. ესა ჰსურდა ინგილოს

და არა მუსულმანობა! ამისათვის მიანგრია კაკის მეჩეთიც და ეკლესია აიშენა წმ. გიორგისა 1855 წ.

ასრე და ამ სახით, უეჭველია, რომ ქრისტიანობა ინახებოდა საინგილოში ქართველთა შორის 1850 წლამდე, მაგრამ მალვით, ფარულად.

უბადრუკნი მუსულმანნი ქართველებს ეძახდნენ შაბაზის დროიდგან დაწყებული „ინგილო“ ანუ უკეთ რომ ვსთქვათ „სნგილოვ“, და ჰგონებდნენ, რომ ისინი იყვნენ მაჰმადის სარწმუნოების „კათაკმევლნი, პროზელიტნი“. ის კი არ იცოდნენ საბრალოებმა, რომ ინგილოები ეძებდნენ მარჯვე დროს თავის მოძმე ქართველებთან სარწმუნოებით შეერთებისათვის და თავის ვინაობის არ დაკარგვისათვის.

ეს სანატრელი მარჯვე დროც ინგილოებს დაუდგათ 1850 წელს, როდესაც ქრისტიანობამ აშკარად თავი იჩინა მათ შორის. ამის მიზეზად გახდნენ ბიძა-ჩემი გიორგი ჯანაშვილი, მამა მესტორიე მოსე ჯანაშვილისა და მისი სიძე ივან-შაბა ბულულაშვილი, კაცი დიდის ტანისა და დიდ წვერიანი. ჯეილი იყო, გახდა ავად, ერთ კვირას უენოთ ეგდო და ავადმყოფობაში წვერი ისე გაუთეთრდა, როგორც თოვლი, როგორც ბამბა. ამის მიზეზად ის ამბობდა: ძილში ვილაც დედაკაცი მაშინებდა და მეუბნებოდაო: „მოინათლე, მოინათლეო“. ეს ხსენებულნი ორნი პირნი მივიდნენ კაკის ციხეში თავ. შალიკაშვილთან, რომელიც ჯარის უფროსი იყო, და სთხოვეს მოგვნათლეო. მან მისცა იმათ ბილეთი და გამოისტუმრა ტფილისს შვიდი კაცი — სამი კაკელი, სამი ყორანელი და ერთი ლალაფაშელი. ნამესტნიკად იყო თავ. ვარანცოვი, ეგზარხად — ისიდორე და გორის ეპისკოპოსად ნიკიფორე ჯორჯაძე. იმათს სურვილს ქალაქში ეჭვით შეჰხედეს და არა ჰსურდათ მათი მონათვლა. „თქვენ რამე ინტერესი გიდევსთ გულშიო, თორემ არ მოინათლებოდითო“, უთხრეს; მაგრამ მათ დაარწმუნეს მთავრობა, რომ სურვილი მათი წრფელია და უანგარო, და მისცეს პირობა, რომ თა-

ვიანთ გულწრფელობის დასამტკიცებლად ისინი მოიყვანენ მომავალს წელს ქ. ტფილისს მოსანათლავად ვეკილებს ყოველს საინგილო სოფლიდგან. აღთქმა შეასრულეს კიდევ. 1851 წელს დიდ-მარხვაში გამოემგზავრა ქალაქისკენ ცხენებით 72 კაცი. მათ შორის 9 ყმაწვილი ვიყავით. ჩვენ წამოგვიყვანეს სკოლაში მისაცემად. დავდექით ავლაბარში, კისერას ბაქებში. მე 9 წლისა ვიყავ. აღდგომა აქ ვიდღესასწაულეთ: ნიკიფორე ეპისკოპოსი წმ. დარიას მონასტერში იდგა. აღდგომა დღეს მან ჩურჩხელები მაჩუქა. მაღალ-მაღალი კაცი იყო, წერწეტი.

არ მახსოვს აღდგომის წინათ მოგვანათლეს, თუ შემდეგ. ხალხი ნაწილ-ნაწილად დაჰყვეს. ზოგი მონათლეს ანჩისხატის ეკლესიაში, ზოგი სიონის საკრებულო ტაძარში. მღვდელი იყო ბასხარაშვილი. საკურთხეველში ბოქკა იყო დადგმული, წყლით სავსე. დაგვაყენეს ბოქკის გარშემო რამდენიმე ერთად. აქ იყო ამ დროს თ. ვარანცოვი თავის მეუღლით, ეგზარხოსი ისიდორე და გენერლობა. ჩემ ნათლიად გახლდათ ვარანცოვის აღიუტანტი დიმ. ალექსის ძე ბაშმაკოვი. თ. ვარანცოვის მეუღლე აღსავლის კარების წინ იჯდა სავარძელზე. თითო-თითო ჩავედით ბოქკაში; როცა წყლიდგან ამოვიდოდით, გრძელი თეთრი პერანგი ჩაგვაცვიან. . . . აქ ერთი სასაცილო ამბავი მოჰხდა: ერთი წარჩინებული ფუშიანი კაცი ბოქკაზე დაეკიდა. ცოტა დარჩა არ მოკვდა. ასწიეს მაღლა, ამოიყვანეს. კნენა წამოჰხტა სავარძელიდგან და მოერიდა სახილველს. ვარანცოვმა ბევრი იცინა.

ნათლობის შემდეგ დაგვირიგეს თითო-თითო საჩერქესკო ლურჯი მაუდისა და ცხრა-ცხრა მანეთი ფულად, და გავვისტუმრეს საინგილოსაკენ. ჩვენ 9 ყმაწვილი თუქურმიშის შკოლაში მიგვცეს. მას ერქვა: „Школа военныхъ воспитанниковъ“. აქ გვპატრონობდა მოსწავლე დავით აბელიშვილი, აწ „ოტსტავნი“ პოლკოვნიკი. მაგრამ ორი წლის შემდეგ ყველამ დასტოვეს შკოლა, რადგან მათმა დედ-მამამ

აღარ ისურვა მათი სწავლება. ყველაზე პატარა მე ვიყავ. მამა-ჩემმა არ ინება ჩემი უსწავლელობა და მიმცა თბილისის სასულიერო სასწავლებელში. კურსი შევასრულე 1865 წელს. ასრე, 9 ყმაწვილთაგან მხოლოდ მე ვისწავლე. 72 მონათლულ კაცთაგანაც მხოლოდ მე ვარ ცოცხალი, მაგრამ ვაი ჩემს სიცოცხლეს! აღარ არიან: თთ. გრიგოლ ორბელიანი, შალიკაშვილი, ლ. მელიქიშვილი, ჯომარჯიძე, ივ. მუხრანსკი. მათის სიკვდილით მოესპოთ ინგილოებს მფარველობაც.

72 კაცის მონათელისათანავე სასულიერო მთავრობამ დანიშნა სოფ. კაკში მღვდელი. ეს იყო თუში, იოილ ცისკარაშვილი, სემენარიაში კურს შესრულებული. ის მოვიდა სოფ. კაკს 1851 წელს, ზაფხულში, და დაბინავდა კაკის ციხეში, საცა მრავლად იყო აფიცრობა ქართველთაგან. ხალხი მზად იყო. შეუდგა იოილი კაკელების ნათვლას. ციხის გარეთ მოთხრილი იყო ემბზად დიდი გუბე და ფიცრით აკრული ჰქონდა გვერდები. ერთი მხრიდამ წყალი ჩადიოდა შიგ, ხოლო მეორე მხრიდამ გადიოდა სავსე გუბიდგან. მღვდელი მის გარშემო აყენებდა ხალხს, ჰკითხულობდა ნათლობის ლოცვებს და დროზე თითო-თითო იბანებოდნენ შიგ, მერე ამოდიოდნენ და მღვდელი მირონს სცხებდა. მეორე წელს ამისთანავე ემბაზი გააკეთეს ივან-ბაბას ეზოში. აქ მოინათლნენ ჩემი დედ-მამანიცა.

ამავე დროს კაკში დანიშნეს მეორე მღვდლად სემენარიელი დიმ. ბეგიაშვილი, ჩემი მასწავლებელი და კაცი უანგარო. ამას მოჰყვა მესამე მღვდელი, აგრეთვე სემენარიელი, გრიგოლ ლამბარაშვილი...

1851 წლიდგან ვიდრე 1860 წლამდე თითქმის ყველა ინგილოები შეუერთდნენ საქართველოს ეკლესიას. მონათლნენ აგრეთვე მრავალნი ლეკნიცა და თათარნიც. ამის გამო გაიხსნა რვა სამრევლო. გამრავლდნენ მღვდლები.

ქრისტიანობაზე გულის ამაცრუებელ მიზეზებს ზედღ-
ერთო ის გარემოებაცა, რომ ვინც მოლად არ ყოფილიყო,
იმას პენსია დაუნიშნა ადგილობრივმა მმართველობამ წელი-
წადში 150 მან, ხოლო იმათ უარი ეთქოთ, ვინც ნამდვილად
მოლად ყოფილიყვნენ. ამ უსამართლობაზე ასტყდა ერთი აყალ-
ლი და უსიამოვნება ახალ მონათლულ ინგილოთა შორის.
ნამდვილად მოლად მყოფნი ინგილონი სამართლიანად ეუბ-
ნებოდნენ ადგილობრივ მმართველობას: „ჩვენ მოლად ვიყა-
ვით და სოფლიდგან წლიური შემოსავალი გვექონდაო, ხოლო
ქრისტიანობის მიღების შემდეგ ყოველივე სახსარი ცხოვრე-
ბისა მოგვესპოო, ამისათვის ჩვენ გვეკუთნოდა პენსია და არა
იმათ, ვინც არასოდეს მოლად არ ყოფილანო“. ამასთანავე
შეეხნენ ინგილოების თავმოყვარეობას. მას ლეკი და თათარი
თვალთ დასანახავად ეჯავრებოდა, ხოლო ქართველნი მო-
ხელენი ლეკებად რაცხდნენ იმათ. ინგილოები ქართველებს
უახლოვდებოდნენ და ქიზიყს ემოყვრებოდნენ, ხოლო ქარ-
თველნი უარს ჰყოფდნენ მათს ქართველურ ჩამომავლობას!
რასაკვირველია, რომ ქართველების ასრეთს გაუტანლობას
რ ექნებოდა კარგი შედეგი. ასრეც მოჰხდა. „თუ ჩვენ ლე-
კები ვართ შთამომავლობით, მაშ სჯობს ისევ ლეკებს დავუ-
ახლოვდეთო“, — ეთქვათ ინგილოებს სოფ. ალიაბათში ერთს
სახალხო კრებაზე. მოჰხდა ცვლილება ინგილოების ქკუა-
გონებაში. დაიწყო ხალხში ჩოჩქოლი და უკმაყოფილო მო-
ღების ჩაგონებით 1863—4 წელს უარი ჰყვეს ქრისტი-
ანობა შემდეგმა სოფლებმა: სოსკანმა, მარსანმა, ლალათაშამ,
თასმალომ, ზაგანმა, ვერხიანმა, ალიაბათმა, იენგიანმა, მო-
სულმა, ბელაქანმა და მრავალთა სხვათა; დარჩნენ ქრისტი-
ანებად მხოლოდ სოფლები: კაკი, ალიბეგლო და ყორაღანი
(ნახევარი). ასრე გაუქმდა 1864 წელს 5 სამრევლო, დარჩა
მხოლოდ სამი: კაკი, ალიბეგლო და ყორაღანი. ეს უკანას-
კნელნიც უთუოდ გადადგებოდნენ, თუ რომ 1867 წელს, ამ
სტრიქონების დამწერს თავგამოდებით არ ემოქმედნა ქრის-

ტიანობის დასაცველად. მან თან გაიყოლა მედავითნე ივანე რაზმაძე და მივიდა „ულთოთა კრებაზე“, რომელზედაც ხალხს ქრისტიანობის უარ-ყოფაზე ჰქონდა ლაპარაკი. მთავარიანი ღამე იყო. მისვლისათანავე ის მიესალამა დინჯათ, წყნარად ხალხს და მერმე უთხრა: „რას აკეთებთ, ძმებო, აქ, ამ შუალამისას? ღამ-ღამობით კრების მოხდენა მალვით წინააღმდეგია კანონისა. თუ რამე გაქვთ გასაჭირი, მე მითხარით, შევკატყობინებ მთავრობას და თქვენს გულის სატკივარს ის მაღამოს დაადებს. მე შევიტყე, რომ თქვენ ქრისტეს სჯულის უარ-ყოფა გწადიათ. არა, ძმებო, ამას ნუ იწებებთ. 250 წლის განმავლობაში ჩვენმა მამა-პაპამ უცვლელად ქრისტიანობა დაიცვა ამ მხარეს, თუმცა ისინი იყვნენ შუაში ბომწყვდელუნი მუსულმანთაგან და იყვნენ პირით გამოუთქმელს წვალებაში და ტანჯვაში. ამ უღმობელ დროს ისინი მხნედ იყვნენ და აღიარებდნენ ქრისტიანობას, კისერს არ უდრეკდნენ მტარვალთ, — ახლა ჩვენ რა დავგემაართა? რა მოხდა დღეს ისეთი, რომ განგიზრახავთ მამა-პაპის სჯულის უარ-ყოფა? დღეს რუსეთის ხელმწიფის ხმლის შიშით მთლად მუსულმანობა თახთახებს, დაღესტანიც რუსეთის ტახტს ქვეშ გაეგო, — ჩვენ კი ახლა ვღალატობთ ქრისტიანობასა და ქართველობას? ასრეთ ქცევისათვის ჩვენ წინაპართ რა ვუთხრათ, როცა შათთა-თანა ჩვენც განვისვენებთ? ნუ თუ მათგან უნდა გავაცალკავოთ ჩვენი სამარეები? ნუ თუ ჩვენ უნდა მივაფურთხოთ მათ სამარეებს და წითელ-წვერა მოლას გვერდზე მოუწვეთ! არა, ძმებო, ნუ იწებებთ ამას. ადექით ყველანი, ეხლა შინ წადით, ხვალ მოდით ეკლესიის ეზოში და მოვილაპარაკოთ“. ხალხმა შეისმინა რჩევა და იშლებოდა კრება; მაგრამ ამ დროს ადგა ივანე საკნელაშვილი, კაცი ცოფიანის ხასიათისა, და ორჯელ ჯოხი დამარტყა თავში, მაგრამ მაღლმა სულის წმიდისამ დამიფარა. მე არა შევნო-რა. უკეთურთ, თურმე განზრახვა ჰქონიათ ჩემის მოკვლისა. ეთქვათ: „ის ფიცხი კაცია; თუ წინააღმდეგ ჩვენს განზრახვას, შეუ-

რაცხ-ყოფა მივაყენოთ. ის ვერ მოითმენს, პასუხს გაგვცემს და მაშინ ჩვენც მივესივნეთ და მოვკლათო“. მაგრამ გაუცრუვდათ ბოროტი განზრახვა. მე კვერთხზე დაყუდებული ვიდექი უძვრელად და წყნარად. და როცა ჯოხს მარტყამდა საკნელაშვილი, ვეუბნებოდი მას: „დაჰკა! დაჰკა! მაგისი ბრალია“... მერე მივუბრუნდი ქანკა ბულუღიშვილს და ვკითხვე: „კაცო! ვერა ჰხედავ რასა შერება ივანე? რატომ არ დაიჭერ?“ მაშინ გადმოდგა ჩემთან ივანე ქორთაშვილი დიდის ხანჯლითა. მაღალი კაცი იყო, შევხედე პირში და ალერსიანათ დავეკითხვე: „რაო, ძმაო ივანე? ხანჯლით რას დადინარ?“ გაფითრებულმა და გაყვითლებულმა მიპასუხა ამოოხვრით: „მღვდელი! დავიღუპენით... მე ასე არ მეგონა“... — „შენ რაა, ძმაო, რაში ხარ დამნაშაყე, რომ ჰშიშობ“. მაგრამ მისი ბოროტი განზრახვა კარგად მესმოდა, და განგება უფლისა მფარვიდა და ჰკვიანად, და არა გულ-ფიცხად, მალაპარაკებდა.

ამ უბედურმა შემთხვევამ ხალხი დაათრთხო და კრება დაიშალა. მე წავედი მამასახლისთან (მუსულმანი იყო), გამოვუცხადე ეს უსიამოვნო შემთხვევა და მაშინვე დავბრუნდი. გზაზე შემომხვდა ნიკოლოზ თამაზაშვილი, რომელიც „ულვთოთა კრების“ ერთი მოთავეთაგანი იყო. მიმიწვია სახლში ვახშამზე. დიდ-მარხვა იყო. დავსხედით ცეცხლა პირას. ქინქრის ხინკალი ჰქონდათ გაკეთებული ნიგვზით. კარგი საქმელია, ვიდრე ქინქარი ქორთაა. მოჰხადეს ახალი ქვევრი. ვახშამზე ბევრი ვილაპარაკეთ საკნელაშვილის ქცევის გამო. ივანე ქორთაშვილიც აქ ბრძანდებოდა, რადგან ნიკოლოზის ცოლის ძმა იყო, მაგრამ ძალიან პირშავად იჯდა, ოხრავდა და მალ-მალ მეკითხებოდა: „მიკვირს, მღვდელიო, როგორ მოითმინეო...“ ამაზე მე ვუპასუხე: „მეცნიერი იყავით, ვითარცა გველნი, და უმანკო — ვითარცა მტრედი“, გვასწავებს სახარება. ქრისტე იმასაც გვეუბნება მღვდლებს: თქვენ დევნას დაგიწყებენ,

სამართალში მიგცემენტ, მაგრამ პასუხს წინათვე ნუ დაამზადებთ: ღმერთი თვითონ ჩავაგონებთ, რაც უნდა სთქვათ მოსამართლის წინაშეო. „მახვილის მხმარებელი მახვილითვე მოკვდება“, უთხრა იმან პეტრე მოციქულს. ამის თქმაზე კიდევ ამოიოხრა ქორთაშვილმა.

ვახშმის შემდეგ მე შინ წავედი და მამასახლისი დავიბარე. მოვიდა ის ღამის 12 საათზე და თან მოიყვანა თავიანთი მოლა და რამდენიმე ოჯახიშვილი, ზოგი ქრისტიანი და ზოგი მუსულმანი. მთხოვეს: „აბატიე ივანე საკნელაშვილს შეურაცხყოფა, რომელიც შენ მოგაყენა თავის უფუნურებითაო“. „ძმებო!—დავიწყე მე.—1851 წელს ვიწყეთ ჩვენ გაქრისტიანება ჩვენისავე საკუთარის სურვილით; ინგილოები ყველანი მოვინათლენით, მაგრამ 1863 და 1864 წლებში ისევ გადადგა ჩვენი ხალხი და მიიღო მუსულმანობა. მე სემინარიაში ვსწავლობდი, ეს სამწუხარო ამბავი რომ მოჰხდა. მე ძლიერ მეწყინა და გადავსწყვიტე ვკურთხეულ ვყოფილიყავ მღვდლად, მოვსულვიყავ და თქვენ შორის ქრისტეს სარწმუნოება დამეცვა. ასრე განვიზრახე მე თქვენის სიყვარულით, მაგრამ დახე უბედურებას: ახლა თქვენ განვიზრახავთ ქრისტესთვის ღალატი! მე ვერავის მივცემ ნებას მაჰმადის სჯული მიიღოს, უარ-ჰყოს ქართველობა და გათათრდეს. მე ვერ შემაშინებენ ჯოხები; ვიღრე პირში სული მიდვას, უნდა ვიყო მცველი ქართველობისა. გზა მღვდელლობისა ეკლიანია; ვიღრე ქვეყანა არსებობს, მტვდლები ყოველთვის დევნულნი იქნებიან, ასრე იწინასწარმეტყველა ქრისტე ღმერთმა. მაგრამ მე მაინც სარწმუნოება ნებას არ მაძლევს, მტერობა გავუწიო იმას, ვინც მე უსიამოვნებას მომაყენებს. ამისათვის ვაპატივებ დანაშაულს ივანეს. მაგრამ ერთი გარემოება და მოსაზრება ნებას არ მაძლევს დაუსჯელად დავსტოვო ჩემი მღვდლობის შეურაცხმყოფი ყველამ იცით, რომ ჩვენს ოლქაში სცხოვრებენ: ლეკები, თათრები, სომხები და მრავალნი სხვანი. ესენი ყველანი შეიტყობენ, რომ თქვენს ყორალანში მღვდელს ჰგვე-

მეს. დამნაშავის ქცევა დაუსჯელად რომ დარჩეს, ქრისტეს ეკლესიის მოძღვართ აეყრებათ პატივი, დაჰკარგავენ ისინი მნიშვნელობას, მათ სახელსა და სიზუსტეს აღარ ექნება გავლენა, და ყველასთვის სასაცილო გახდებიან. სულიერთა მამების გასაცილოებას არც ხელმწიფე ინებებს და ნურც თქვენ ისურვებთ. მღვდელს ისეთი პატივი აქვს ქრისტიანობაში, რომ მას ხელზე ჰკოცნიან დიდიცა და პატარაც, მოხელენიცა და მთავარნიც. აღადგინეთ მისი სახელი, მისი მნიშვნელობა და პატივი, მაშინ ისიც შეუნდობს შემცოდეს. მე გირჩევთ დამნაშავეს ჯარიმა გადაახდევინოთ. ჯარიმები თქვენში ხომ ადათათ არის მიღებული რამე დანაშაულისათვის. ივანე საქონლის პატრონია. გამოართვით ხუთი ზვარაკი: ერთი დავკლათ ყორღანში, საცა მან მე შეურაცხყოფა მომაყენა, მეორე კაკში, მესამე ჭარში, მეოთხე ბელაქანში და მეხუთე ალიაბათში, რომ ყველამ შეიტყოს თქვენ ჰსჯით საკნელაშვილს უკადრისად და კადნიერად მოქცევისათვის. ეს იქნება კარგი მაგალითი სხვებისათვის და მღვდელიც დაცული იქნება შემდეგში შეურაცხყოფისაგან. მაგრამ გახსოვდეთ, რომ ჩემი თავმოყვარება არ მათქმევინებს დამნაშავის დასჯას. იმან მე კი არ მომაყენა შეურაცხყოფა, არამედ ქრისტეს ეკლესიას და ანაფორას, რომელსაც მე ვატარებ“. მოეწონათ ჩემი ლაპარაკი. გაიქცნენ დამნაშავესთან, მაგრამ მას ამაყად ეთქვა: „ჯარიმად ერთ ქათამსაც არ მივსცემო“.

ამის შემდეგ მამასახლისი ჯათარა საკნელაშვილი, გათათრებული 1864 წელს, რამდენიმე სხვა პირნიც და აგრეთვე ივანე ქორთაშვილი, რომელიც ხანჯლით გადმოვიდა ჩემსკენ ავის განზრახვით, გაეიყოლე თან და მივედით ს. აღმალოში ბოქაულთან. შევადგენინე ოქმი, ხელი მოვაწერინე ქორთაშვილს, როგორც მოწმეს და დამსწრეს. მეორე დღეს გავუგზავნე ზაქათალაში ოლქის უფროსს საჩივარი. შეიტყეს ქალაქშიაც „Горское управ.“ მოხელეებმა. დანიშნეს გამო-

მძიებლად ზაქათალის ოლქის უფროსის თანაშემწე პოლკოვნიკი რიჩკოვი და ბლად. პეტრე კონქოშვილი, ღირსი მწყემსი ეკკლესიისა და აწ სახელოვანი დეკანოზი და სჯულის მასწავლებელი კეთილშობილთა ქალების ინსტიტუტისა. მღვდელი ცნობილ იქმნა უდანაშაულოდ და თავგანწირულ მცველად ქრისტიანობისა, ხოლო ივანე საკნელაშვილი და ივანე ქორთაშვილი დამნაშავედ. პირველი ციმბირში მოკვდა, ხოლო მეორე ზაქათალის ციხეში. მე ვსთხოვე მათს იმპერატორობითს უმალღესობას მიხეილ ნიკოლოზის ძეს მათი პატივება, მაგრამ პასუხად ჩემის თხოვნისა ბრძანეს: „შენი ვალი იყო პატივება, როგორც მღვდლისა, ხოლო კანონი არ აპატიებს“.

უსიამოვნო შემთხვევის ასრედ დაბოლოებამ ინგილოები ძალიან შეაშინა. კაკლებმა, ალიბეგლოვლებმა და ყორაღნელებმა ველარ გაბედეს გადადგომა. ისინი დღესაც ქრისტიანები არიან. ღმერთმა აცხონოს დ. ს. სტაროსელსკი! ქრისტიანობის დაცვაში იმანაც დიდი შემწეობა აღმოგვიჩინა. ბევრი ნუხელი ფანატიკოსი მოლა განაძევა მან საინგილოდგან ჩემისა და დეკანოზის პეტრე კონქოშვილის თხოვნით.

ეხლა საინგილოში ოთხი-ღა სამრევლოა. ხუთი დაიკეტა 1863 წელს. 14.652 სულიდგან ქრისტიანობენ და ქართველობენ მხოლოდ 3485 სული ორივე სქესისა. მაგრამ ვაჟიმათ ქართველობას! ისინი მოწყვეტილნი არიან ქართველთაგან. დაობლებულან, პატრონი აღარა ჰყავთ, თვისტომნი ქართველებიც მონათესავე ხალხად არ იცნობენ, ლეკებს ეძახიან. იმათ სწყინთ ასრეთი წოდება, მაგრამ ქართველები გულ-გრილად ეპყრობიან მათს პროტესტს, რადგან არ გაეგებათ, რას ნიშნავს მიმხრობა, შეთვისება, ზურგის გამაგრება და გაძლიერება ეროვნებისა. არა ერთხელ თვით ამ სტრიქონების დამწერს თავის ყურით გაუგონია: „მე (ვითომ მე) ლეკიაო“, როცა ვისმეს უკითხავს ჩემი ვინაობა. დიად! ასრე

იკნობენ ინგილოებს კახეთში, ქიზიყში და ქალაქში, არამედ
 თუ გაუნათლებელი ხალხი, არამედ განათლებულნიც.

ამ გვარმა უცნობლობამ და ისტორია-გეოგრაფიის უცოდ-
 ნინარობამ ის ცუდი და სამწუხარო შედეგი იქონია, რომ
 ქრისტიანი ინგილოები აღარ დადიან კახეთს „ალავერდობაზე“.
 ქართველთ მიერ წინ დაუხედავ წოდებამ ინგილოებს ეკლესიაც
 შეაძულა. „ალავერდობას რომ მივდივართ,—ამბობენ ინგი-
 ლოები,—ქართველები ჩვენ ლეკებს გვეძახიანო. ამისათვის
 იქ აღარ წავალთო“. აწ აღარც მიდიან. მათ ააშენეს სოფელ
 კაკში ახალი ეკლესია და უწოდეს „ალავერდი“. ა. გველე-
 სიანის შემწეობით. 14 სექტემბერს ხალხი ახლა აქ დღესას-
 წაულობს „ალავერდობას“.

ქეშმარიტად რომ სამწუხაროა და სატირალი ძსრეთი
 მოვლენანი. მე-XIX საუკუნემ ბევრი ამისთანა დაღი დასდო
 ქართველობას. 12-მა ათასმა ინგილომ დაჰკარგეს ქრისტიან-
 ნობა და ხალხოსნობა ზაქათალის ოლქში. ნუხის მაზრაში
 მყოფმა ქართველ ტომის უღებმა მიიღეს სომხური სარწმუ-
 ნოება, ენა და ხალხოსნობა უპატრონობისა გამო, და ქარ-
 თველთ კულტურის ქრისტიანული არქეოლოგიურნი ნაშთნი
 ზოგნი ფხიზელმა სომხებმა დაიჩემეს, ზოგნი აოხრდნენ.
 ყაზახ-ბორჩალოში და სომხეთში განადგურდა ქართველობა,
 აოხრდა სოფლები, დაიყიდა მამულები და ქრისტიანულ არ-
 ქეოლოგიურს ნაშთებს სომხები დაუპატრონდნენ (იხილე
 „ბორჩალოს მაზრა და მასში მცხოვრები ქართველები“ ბ—ისა),
 სამცხე-საათაბაგოში ქართველები ზოგნი გათათრდნენ, ზოგმა
 სომხობა მიიღო უპატრონობისა გამო, ზოგთაც რომის კა-
 თოლიკობა. ჯავახეთში, ახალციხის მხარეს და მრავალგან
 სხვაგან ქართველთ მიწა-წყალზე დასახლდნენ უცხო ტომნი.

ინგილო ჯანაშვილი.

სატირალი ანუ გასვენება.

მიცვალებულის ზარით გასვენება ასე იცინა: მტერ-მოყვარე, ყველა თავისიანი, უცნობი თუ ნაცნობი მოპატი-ელებული (მოწვეული) ჰყავთ დასაპატიებელი ბარათებით. ¹⁾ რასაკვირველია, მათ გასამასპინძლებლად პურით და ღვინით წინ-და-წინვე მომზადებული არიან, მზად ხვდებიან მომსვ-ლელთ (წვეულთ). მისვლაც ასაბიით იცინა და უსასაბიოდაც, კერძოდ. ასაბიას იმ კრებულს ეძახიან, რომელიც მოტი-რალს ახლავს. რომელიც ახლო ნათესავია მიცვალებულის, ვისაც გამოჩინებულად უნდა მოვიდეს, იმან რამდენიმე სხვა კაცი, გარეშე უნდა გამოიყოლიოს თან, უკეთ, იახლოს (რომ მხარი დაიმშვენოს). რაც გამოსაჩენი კაცია მოტირალი და მოსარიდალი თვით გადაცვალებულიც, მით მეტ-რიცხვო-ვანია ეს ასაბიაც. გარეშე ანუ უბრალო მოტირალი თავის ოჯახობის (ოჯახს) გარეშე, სხვას არავის წამოიყვანს; მართო-ერთი ოჯახის უფროსი მივა, ანუ და მთელი ოჯახობა წამოვა.

მიცვალებულს საუკეთესო ტანისამოსში გამოწყობილს ²⁾, კუბოთი შუა-გულ ტახტზე. ოთახში (თუ აქვთ, თუ არა და სახლში) ასვენებენ. დანიშნულს, ე. ი., გასვენების, დღეს

¹⁾ აქ ამ ბარათებს წიგნებს ეძახიან. „წიგნი მოგვეფინდა“, — ასე იტყვიან ხოლმე, წიგნები დაწერეს და სხ.

²⁾ რაც კი რამ სთავალა განჩნია მიცვალებულს, თუ რამ უყვარდა სინდონებში, უკვლავურს კუბოში ჩაატანებენ. თითქმის იქნენ ესუყვარდებდეს მას!. ხშირად კუბოს ხაირ-ხაირ რაგინდარათი ააფსებენ, ზოგი ფუფუნაც კი ჩაატანს, თორემ მის საკუთრება ტან-ფეხის სამკაულს, ოქრო-ვერცხლფულბას ვიღაც დასდევს!.

უთენია თუ ღამოულა ისევე, ჯერ რომ კარგად არ გათენებულა, გამოვლენ ქირისუფლები, ყველა—ვინც-კი თავდგმურია, —ასე ვსთქვათ, —მიცვალებულს პატრონობს, მის გასვენებას „თავ-დარიგობს“, და სათითაოულოდ მოიტირებს თითო პირს. ყველა აბლავლდებიან, აჯლავლდებიან, ყველა ერთად და მით კუთხე-მეზობელს აცნობებენ: დროა ახლა, მობრძანდით და გვანუგეშეთო. და ისინიც, რაღა ლაპარაკი უნდა, თავის გზას გაუდგებიან. ამ გამცხოველებულ ტირილს გაცხადებას ეძახიან, ე. ი. სიგნალს, ნიშანს.

ქირისუფლები რაკი მოიტირებენ ერთს, ჩამწკრივდებიან კუბოს ახლო, მოართულ-მოკაზმულები, დაშავებულები და თმა გაწეწილნი.. უკაცრავად, წამომცდა!.. —თმა-გაშლილი. თმა ლამაზად ³⁾ აქვთ ჩამოვარცხნილი, განგებ ბეჭებზე და მკერდზე გადაყრილი. მათ სიმწრით კი არ დაშლიათ იგი, გამწარებულთ რომ გაეკრათ ხელი და გაეწეწათ, არა—ჩვეულებით! (ფერ-უმარილიც არ აკლიათ!) თავით კაცები სხდებიან, ფეხთით ქალები. პირველ ადგილს, ვინც მთავარ-პაპაოჯახში—მამა, ქმარი ანუ უფროსი შვილი, ისა ზის ქირისუფლად და სხვები კი მის შემდეგ, მიყოლით, თავ-თავის ადგილს, თავის ღირსებისა და გვარად; კაცების მერე ამავე რიგით — ქალები. დაბლა ცარიელ ადგილს ტოვებენ შემომატებულ ქირისუფალთათვის. ქირისუფლად დაჯდომა ყველას შეუძლიან, ვინც მოისურვებს, ვისაც გული მოეწვის, მაგრამ ოჯახის გათხოვილს, ახლო ნათესავს, სიტყვით, გულითად მოტირალს თუ გულითად ნათესავს ქირისუფლად დაჯდომა ვალად დევს. ესენიც უსათუოდ თმა-გაშლილი მოდიან, დაშავებულნი, რაც ნიშანია მათის გულითადის მწუხარებისა. და

³⁾ ზოგს აკერ აქვს მზად სარკე-სავარცხელი, ერთს მიუბრუნებს უკან ზირს და ახედება სარკეში—გაასად არაფერი მქონდეს და თუ რამ შენიშნა უშინად, იქვე ისწორებს, ივარცხნის თმას, იღამაჴებს სახეს. ხშირად „ფერ-უმარულსაც“ კი იცხებს იქვე.

ტირილს შემდეგაც ჭირისუფლად ჯდება, დამხდურიც ირი-
 ლებენ და მის შესაფერ ადგილს უთმობენ, თუ არა და თა-
 ვისუფალ ადგილს ძებნიან.

ჭირისუფლები დაშავებულია ყველა, თავ-შიშველი, ქა-
 ლები თმა-გაშლილი, კაცები გულ-შეხსნილი (საკინძე ყველას
 შეუბნეველი აქვს, შებნევა ცოდვაა, — იტყვიან), ფეხ-შიშვე-
 ლი ⁴⁾ (ცოდვააო). მორჩებიან თუ არა ამ გაცხადებას ანუ
 გაიცხადებენ თუ არა, ჭირისუფლები დაცხრებიან, დაოკდე-
 ბიან, თავ-თავის ადგილს დასხდებიან და უცდლიან მოტირლებს.
 სხვები-კი თავ-თავის საქმეს შეუდგება: წინადლით განაწილე-
 ბულ საქმეს თუ მინდობილობის აღსრულებას იწყებენ, სი-
 სრულეში მოჰყავთ. ამათში ერთი წყება კარში მოსამსახურეა
 — სამზადისს მორიგეობს, ამწყაზრებს, იჯრის საქმეს, მასპინ-
 ძლობს მოტირალთ; მეორეც შინა-კაცობს: მეკრე, ჩამყოლი
 და მოზარეა.

ორი კაცი მეკრეა, კარზე დგას, მოტირალთ აცნობებს
 გარეთ ტირილის დროს: ტირილის რიგს და წესს იცავს,
 უთავ-ბთლოდ არვის უშეებს შიგნით სატირლად. მოსწრებაზე
 როდია საქმე. ვინც ადრე მოსუღია, ვინც მოსარიდალია,
 ჯერ ის უნდა ატირონ და მერე სხვა, შემდეგ. ამიტომაც
 ყველა სათითოულოდ რიგით და წესით შეჰყავთ შიგ მოტი-
 რალი; რიგი რომ ტირის, რიგი მაშინ კარში გულ-ხელ-და-
 ქლობილი იცდის და ეს რომ ათავენს ტირილს, ის მაშინ
 შემოაჰყავთ (სატირლად). შიგნით რომ ტირილს ათავენენ, ის
 კარში გასძახის — „მობრძანდითო!“ და ისიც იმას იღებს,
 ვინც პირველ (უწინ) მოსუღია ან უფრო მოსარიდალი.

⁴⁾ ფეხ-შიშველ ჭირისუფლობას გლეხობაში თუღანახათ, იმა-
 საც ძველებში, კაცებს ტიტველი ფეხი უდგიათ მხოლოდ წესად
 ქუსლ-ჩაკეცილ წულებში, თორემ კუბოს ფეხ-შიშველ გაყვლა უკვე
 გადავარდა, აზნაურობაში და კარედ-გასულ გლეხობაში ვეღარ შე-
 სვდებოთ.

ტირილიც სათითოულოდ იციან; ორ-ორი შედის ერთად და მეტიც, მხოლოდ მათში მოტირალი ერთია, დანარჩენები ჩამყოლია. თუ არვინ ახლავს სხვა, თავისიანი მოტირალს, მაშინ ერთი მეკრეთაგანი—სხვებიც არიან მიმზადილი, —შემოვგებება კარში მოტირალს, მკლავში ხელს მოჰკიდებს და შემოუძღვება შინ. ჯერ მიცვალებულთან მიიყვანენ, გულ-ხელ-დაქდობილი მოტირალი ჯერ მიესალმება, მერე იჩოქებს მუხლებზე და მოთქვამს მოტირალი. რომ შეატყობს დროს—ეყოფაო ტირილი, ჩამყოლი მოჰკიდებს ხელს, აყენებს. ის არ ჰყვება, „ფეხს იდგამს“, მაგრამ ძალით აყენებს (ვითომ), სწევს მაღლა—„კაი, კმარაო!“—ეუბნება და ისიც ნებდება (აცლის ვითამ და გულ-წასულს მოტირალს აგლეჯს კუბოს). მერე გზას უჩვენებს ქირისუფლებისკენ: ჯერ უფროსთან მიიყვანს, ისიც წამოდგება, თუ მახლობელია—ქალღები-კი ყოველთვის—მოეხვევიან ერთი-მეორეს და შესტირიან.⁵⁾ და ამ რიგად სათითოულოდ ყველას ჩამოუვლის, ყველა ქირისუფალთან ჩამოატარებს, ყველას შესაფერს სიტყვას ეუბნება, ანუგეშებს და ამ რიგად მიაცილებს კარებამდი. ამ დამტარებელს ჩამყოლს ეძახიან; ხამ კაცს გზას უკვლევს, გამწარებულ მოტირალს, მწუხარებით გონება-დაფანტულს, ხელს უწყობს გამოფხიზლდეს; ტირილით შეწუხებული თავდავიწყებიდან გამოჰყავს, გამწარებულს ხელს უშლის—ურიგო არა ჩაიდინოს-რა... ზოგმა მაინც გაქირვეულება იცის! ბევრი სიმწარით, თუ განგებ, თავ-პირში იშენს ხელს⁶⁾, შემოსვლისას კარებზე ახეთქებს თავს, ფრჩხილებით ლოყებს იკაწრავს, თმას გაიკრავს ხელს, იბღღენის და კუბოზე აყრის. და იმას რომ კაცმა ხელი არ შეუშალოს, უეჭველია, ძალით ან ნებით „თავს გაიფუჭებს!“ და ეს ჩვეულებაც ამიტომ მოუგონიათ. ჩამყოლი კაციცაა და ქალიც; კაცი კაცს

⁵⁾ ერთი თავის უბედურებას შესჩივის და მეორე ანუგეშებს.

⁶⁾ აქედან წარმომდგარა—„ითაფ-ცემა“.

ჩაპყვება, ქალი—ქალს. იმ სიტყვას, რომელსაც მოტირალი, მიცვალებულის ტირილის შემდეგ, ჭირისუფლებს ეუბნება, რითაც ის ანუფეშებს მათ, სამძიმარს ეძახიან, მაგრამ, როცა იმასაც ტირილით წარმოთქვამენ, მაშინ იმას მიტირებებს ეტყვიან.

მოზარეები სამი კაცი კუბოსთან დგას. მოტირალი რომ მოპყავთ, ესენი გალობით შეეგებებიან წინ: ერთი იწყებს, მეორე მალალს ამბობს და მესამე ბანს. მათი გალობის მაყურებელს მხოლოდ „ვაი-ვაი“ ესმის ბოხის ხმით, თითქოს ცარიელი ბანიაო. ზარიც ეს მღერაა ანუ სამგლოვიარო გალობა და მოზარეებიც—მისი მგალობლები. ამ ზარის დანიშნულება მხოლოდ ის არი, ცუდ მოტირალს ტირილი გაუადვილოს, ხმა გაიყოლიოს მისი ანე და უშნო სიტყვები, უაზრო, უშინააზრო ტირილი დაფაროს, დამალოს. ტირილზე ზარი გაუსხლეტელია; რომ დიიწყებს მოტირალი ტირილს, სანამ არ ათავებს, მოზარეები ზარს ამბობენ. მერე დაიუმდებიან ხელ-ახალ მოტირლამდის. უზაროდ ტირილი ძალიან ძვირად იციან ⁷⁾. ვინც ენა-მჭევლია, აი ის აჩუმებიებს ზარს (ათასში ერთხელ) და დალაგებით ტირის ⁸⁾. თავს იჩენს შეკრებულობაში—„ძალიან ტირილი ვიციო!“ ესახელებათ კიდევ; ეს ნიქის გამოსაჩენი ასპარეზია; აქ გამოაჩინდება ადამიანს ენა-წყლიანობა. კაი ტირილი ⁹⁾ ისეთსავე მოწონება-

⁷⁾ აგრეთვე, როცა დრო-გამოშვებით, რომელსაზე ჭირისუფალთაგანს ენას ქაფიდი აუტუდებს: აკაკანდება, თავის გრძნობას მაყურებელს საზოგადოებას გააცნობს,—მაშინ გაჩუმებულია ზარი.

⁸⁾ ესეც მიბაძვას ჩემის ფიქრით, უცხეთიდან შემოტანილია. ეს ჩვენებურად სიტყვის თქმას და მათებურად რომ ვთქვათ, „რებით“ ტირილია; — „რებით იტირაო“.

⁹⁾ კაი ტირილს იმას ეძახიან, ხმა რომ არ გაუწყდება ადამიანს, ვინც მკაფიოდ გამოსთქვამს სიტყვებს, არც სიტყვას შემოკლება და არც ცრემლი გაუწყდება.

შია აქ, როგორც კაი ღვინის სმა: უამისოდ ლხინი არ
გა და უმისოდ ქირი.

გარე მოსამსახურე ასაბიის მიღების და მოტირალი ხალ-
ხის გამასპინძლების თავ-დარიგს უდგია. ამ რიგად აქვთ საქმე
განაწილებული: ერთი მიმღებია—ეზოში მომსვლელთ დე-
ბულობს, მიესალმება, ცხენებს ჩამოართმევს და, მიცვალე-
ბული სად ასვენია, მისწავლის. რიგი მზარეულია—ვინც
საქმელს ამზადებს, რიგი—მისი თანაშემწევები. ესენი სახაბა-
ზოში (საჯალაბოში) არიან, კერძებს ამზადებენ საინებზე და
და ხონჩაზე ¹¹⁾ დგამენ. მეხონჩე—ვინც ხონჩას ზიდავს.
ამათი ვალი მხოლოდ პურისა და კერძის ზიდა-მიტანაა
სუფრაზე ¹²⁾. მორიგე—ვინც საქმელს არიგებს; ამათი ვალ-
დებულება—მიტანილი კერძის ხონჩიდან სუფრაზე გადა-
ტანაა. მეპურე—ვისაც პური აბარია. მეღვინე—ვინც
ქურს ადგია და ღვინოს იღებს. მერიქი ფე—ვინც ღვინოს

¹⁰⁾ არც შეიძლება... ის სიტყვის თქმა ხომ ტირილიც არაა?

არა, უზაროდ ტირილი იმერეთში არ შეიძლება: X ის (ზარი)
საქირთა ტირილში, იგი ერთი მისი სამკაულთაგანია. თუმცა ამ
ბოლოს დროს მტერიც ბევრი აღმოუჩნდა: თითო წიხლი ეველამ
ჩაუხვია, თუ „თითო ხიშტი ეველამ წაჭჭრა“,—დავით გურამიშვი-
ლისა არ იყოს.

რად? რას ერჩიან? ვისთვის რა დაუშავებია საწყაღს? არაფერი!
მხოლოდ ის რომ... სახრავი არვისია? ამიტომაც ემტერებიან კი-
დევაც: ცხენი რომ ვერ გაუმეტებიათ, უნაგირს ამტერევენ!

¹¹⁾ ხონჩა ოთხ-კუთხა, გრძელი, გულ-ამოდებული ხისა, ღან-
გრის სამაგიერო საზიდავია, ზატარა ნაპირები აქვს, რომ ზედ ჭაში
არ დასაღდეს და არ გადავარდეს ძირს; ოთხი ზატარა ფეხი (პოტები)
აქვს ძირს დასადგმელად, ზედგუ ამოთლილი.

¹²⁾ სუფრა—ოთხ-კუთხიანი, გრძელი გაშალაშინებული ფიცარია
—დაბალ-ფეხიანი გრძელი მაგიდა.

მედილი ლექსი დავით აღმაშენებელზე.

(ნიკოლოზ ტარიელის ძის დადიანისაგან განაგონი, ი. კ.-მიერ ჩაწერილი).

გიაგობ სიფრიადესა დავითის აღმაშენთასა,
მტკიცესა მკლავსა განმგესა, წყობასა სპარაზენთასა. ¹⁾
მალლით განცდასა ქტუნათა, ლალვათა აღნაგზენთასა,
და ქტლთა საქმეთა ურიცხთა, გლახაკთად მინაფენთასა.
გითხრობ წმიდათა ადგილთა ნიქთა მათ მოსახსენთასა,
ვინა მოიღოს საზომი უთუალავთა მათ ძლუტნთასა,
ხილთა, გზათა და ზღუდეთა, ხანაგათ ²⁾, კვლავ საყენთასა, ³⁾
და იყო დიადი სიმრავლე განარკუთა ⁴⁾, თქმულთა ბრძენთასა!
მკურნალთ კადოდის ⁵⁾ სულისა და კორცთ შექმნილთა
სენთასა,
მოწლედ ⁶⁾ სწყალობდის მოძლუართა, ათონით მონავლენთასა,
ათენსა სწვრთნიდის ჭაბუკთა, იყალთოს მონასმენთასა,
ღ სთესდის მადლსა ღ სიბრძენსა, სულმნთებთა ⁷⁾ აღმაფრენთასა.

1) მხედრებათა.

2) ხანაგა—საგლახაკო სახლი. ნათეს. ბრუნვა ხანაგასა.

3) უცხოთა შესაწენარებელი სახლი.

4) განარკევი—გაკვეთილი, განაკვეთი.

5) კადოდის—იწოდდის.

6) მოწლედ—ღმობიერებით.

7) სულმნთები—ჰიკტი.

ქართლისა და კახეთის სამეფოების პა-

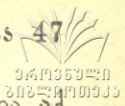
ლიტიკური მდგომარეობა

მეფის ირაკლის მეორის დროს.

შედგენილი მათს უმაღლესობის ქართლისა და კახეთის მეფის ერეკლეს თეიმურაზის ძის კარზედ ნამყოფ ჰოლკოვნიკის და კავა-
ლერის ბურნაშევის-მიერ თბილისში 1786 წელს.

(გაღმართგმნილი კ. ნ. ბეგიჩევის გამოცემიდან).

ამ ბროშურის ავტორი იყო პოლკოვნიკი სტეფანე დანელიის ძე ბურნაშევი, რომელიც ჩამოვიდა საქართველოში 1783 წ. მაისის თვეში და დაჰყო აქ 1787 წლის ოქტომბრის გასვლამდე. იგი დანიშნულ იქმნა მაშინდელ კავკასიის ჯარების მთავარ-სარდლის გენერალ-პორუჩიკ პ. ს. პოტემკინის-მიერ საქართველოს მეფის ირაკლის და იმერეთის მეფის სოლომონის სამეფო კარზედ „კომმისიონერად“. მის დრომდე ამ თანამდებობას ასრულებდა დოქტორი ანტონ რეინგსი, ნემენცი მოგზაური. 1782 წელს გამოცხადდა რუსეთის იმპერატორის უმაღლესი ნებართვა, თანახმად საქართველოს მეფის ირაკლის თხოვნა-სურვილისა, საქართველოს რუსეთის მფარველობის ქვეშ შესვლის შესახებ ხელ-შეკრულობის (ტრაკტატის) დაწერაზედ. ამ საქმეში რუსეთის რწმუნებულად დანიშნულ იქმნა პოტემკინი, რომელმაც უპირველეს ყოვლისა გადააყენა მოხსენებულ თანამდებობიდან დოქტორი რეინგსი, როგორც ბაქია და ქარაფშუტა კაცი, და მის ადგილას თავის კომმისიონერად დანიშნა საქართველოსა და

იმერეთში პოლკოვნიკი ბურნაშევი, რომელიც ჩამოვიდა 1783 წელს მაისის თვეში. გენერალ-პორუჩიკმა პოტემკინმა დანიშნისათნავე მისცა ბურნაშევს დარიგება, რომელიც პოლიტიკურ მიზნის გარდა, უმთავრესად იმაში მდგომარეობდა, რომ მას დაეთვალისწინებინა და გაეცნო საქართველოს და იმერეთის ადგილ-მდებარეობა და მათს საზღვრებზედ საქირო ციხეების აგებით გაემაგრებინა და უშიშარ ეყო ივნი მტრის თავ-დასხმისაგან, რის გამოც ადგილ-მდებარეობის და თვალსაზრისისათნავე უნდა აეწერა მას საზღვრები, შეედგინა რუკა (ქარტა) და აღენიშნა სად უფრო საქირო იყო ამ სამეფოებისათვის მეზობელ მტრების მოგერება. ამასთანავე მას უნდა შეედგინა პატარა ციხეების გეგმები, რომლებშიც შესძლებოდათ მეზობელ მტრების წინააღმდეგ გამაგრება, და ეს გეგმები წარედგინა მისთვის—პოტემკინისათვის. ყოველივე ესენი სავსებით შეასრულა ბურნაშევმა და წარუდგინა პოტემკინს სხვა-და-სხვა გეგმანი და პროექტები, მაგრამ ყველა ესენი მცტ წილად დარჩნენ შეუსრულებელნი, როგორც, მაგალითად, კახეთსა და იმერეთში ციხეების აშენება.

ბურნაშევი, გარდა თავის პირდაპირ კომმისიონერულ მოვალეობისა, საქართველოში მყოფ რუსის ჯარსაც უფროსობდა, რომელიც ჩამოვიდა თფილისში 1783 წ. გიორგობისთვეში.

1787 წელს მეფე ირაკლიმ გაილაშქრა განჯაზედ, ებლანდელ ელისავეტოპოლზედ; ამ ლაშქრობაში მონაწილეობას იღებდა რუსის ჯარით ბურნაშევიც, რომელიც უცბათ გამოხმობილ იქმნა ჯარით უკან, რუსეთში, და მშვიდობით და უვნებლად ჩავიდა კავკასს 26 ოქტომბერს 1787 წ. საქართველოდგან რუსის ჯარის გაყვანა აიხსნება მრავალ მიზეზებით და სხვათა შორის იმითაც, რომ მაშინდელ რუსეთის მთავრობას, რომელსაც ომი ჰქონდა ოსმალეთთან, აზრად არ ჰქონდა კავკასიის მხრიდგან დასცემოდა მტერს; შემდეგ იმითაც, რომ საქართველოში რუსის ჯარის შესვ-

ლით მეფე ერეკლემ დაჰკარგა მრავალი მოკავშირე მეზობელი ხანები და გადმტერა იგინი და კიდევ იმითაც, რომ რუსეთის მთავრობა ფიქრობდა, რომ რაკი იგი თავის ჯარს გამოიყვანდა საქართველოდგან, მეფე ერეკლეს შეურიგდებოდნენ წინანდელი მოკავშირე ხანები და რუსეთის ოსმალეთთან ომის დამთავრებამდე იგი მოაწყობდა თავის საქმეებს და უზრუნველ-ჰყოფდა საქართველოს მტრის თავ-დაცემისგან და, დასასრულ, იმითაც, რომ ჩვენი, ისეთი მცირე რიცხოვანი ჯარიც-კი (ორი ბატალიონი) შიმშილს იტანდა საქართველოში.

საქართველოდგან რუსის ჯარის გაყვანით დასრულდა ბურნაშევის საქართველოში მოღვაწეობა. იგი შემდეგ გადავიდა სამოქალაქო სამსახურში და ტაინი სოვეტნიკის ჩინით დაინიშნა კურსკის გუბერნატორად. აქ ბურნაშევეს გამოსცა სამი ბროშურა:

- 1) სურათი საქართველოსი... დაიბეჭდა კურსკში 1793 წ.
- 2) აღწერა ადერბეიჯანის ოლქებისა და მათი პოლიტიკური მნიშვნელობა. დაიბეჭდა კურსკშივე 1793 წ.
- და 3) აღწერა მთიულ ხალხებისა, დაიბეჭდა კურსკშივე 1794 წ.

ყველა ეს ბროშურები, რომელნიც დღეს იშვიათად მოიპოვებიან გასასყიდლათ, უეჭველია თავდაპირველად დაიბეჭდნენ ერთობ ცოტა. დღეს იგინი არ მოიპოვებიან იმისთანა წიგნთ-საცავებშია-კი, როგორც პეტერბურგის საჯარო და სამეცნიერო აკადემიის წიგნთ-საცავებია. ჩემს კავკასიის შესახებ წიგნების კოლლექციაში დაცულ არიან მეორე და მესამე ბროშურები, ხოლო ეს გამოცემა გადმობეჭდილია იმ ეგზემპლიარიდგან, რომელიც დაცულია პეტერბურგს, მთავარ შტაბის წიგნთ-საცავში.

გამომცემელი.

საქართველოს პოლიტიკური მდგომარეობა.

მაღა მისა. მეფის ქართლისა და კახეთის სამეფოებში, კავკასიის ქალაქებში და საქართველოს მეფის მოხარკე ქალაქებში—ერევანსა და განჯაში, მათის მიწებით, 1783 წელს, საქართველოს რუსეთის უმაღლეს ტახტის მფარველობის ქვეშ შესვლის დროს, ითვლებოდნენ ქართველები, სომხები, ბერძნები, თათრები, მთიულთ სხვა-და-სხვა ხალხები და ქურთები 42.000 კომლი მოსახლე.

წოდებანა. საქართველოში მკვიდრი ქართველობა სამ წოდებათ იყოფა: სამღვდელოებად, თავად-აზნაურობად და გლეხობად. პირველი წოდება უმთავრესად შესდგება კეთილშობილთაგან. სომხებს ჰყავთ თავად-აზნაურნი, ვაჭარნი, ხელოსანნი და ხენა-თესვის მიმდევარნი. ბერძნები იყოფებიან ვაჭრებად და ხელოსნებად. ეს უკანასკნელნი უმეტესად მადნების მთხრელნი (рудокопы) არიან და ამუშავებენ ოქრო-ვერცხლის და სპილენძის სამეფო მადნებსა. თათრებს შორის ჩვენ ვხედავთ წარჩინებულთ, რომელთა შთამომავლობანი როგორც სპარსეთში, ისე საქართველოში ძალიან მიღებულნი არიან; ვაჭართ, ხელოსანთ და ხენა-თესვის მიმდევართ. მთის ხალხნი მისდევენ ხენა-თესვას და მცირეოდნად საქონლის მოშენებას. ზოგიერთი მათგანნი მოხეტიალენ, მტაცებელი და ომიანობის მოყვარეა. ქურთები მთა-ბარობის მოყვარე ხალხია.

საქართველოში საქონლის მოშენებას ნაკლებ მისდევენ: მიზეზი ამისა ღრეკთა საშიში თავდასხმა და ტაციაობაა. ცხენთა მოსაშენებელი თავლები ცოტაა და აღნიშვნის დირსნიც არ არიან.

პური საკმაოდ მოდის, განსაკუთრებით ყაზახსა და შამშადილოში და მეტად კარგის თვისებისადაა. ბრინჯიც საკმარისია; აგრეთვე ბლომად მოდის ფეტვი, ქერი და სიმინდი. ქვავის პური (рожь) და შვრია სულ არაა; ბამბა საკმარისია,

სელის თესვას ნაკლებ მისდევენ, მოჰყავთ მხოლოდ ზეთის გამოსახდელად. აბრეშუმს ძალიან ბლომად აკეთებენ, მაგრამ მხოლოდ შუათანა ღირსებისაა იგი.

ოქრო-ვერცხლის მადნები საკმარისია, განსაკუთრებით ბევრია სპილენძის მადნები საქართველოს და ერევანს შუამდებარე მთებში, რომელსაც ამუშავებენ ოსმალეთიდან მოწვეულნი ბერძნები. რკინა ცოტაა და ისიც ცუდი თვისებისა, ხმარობენ რუსეთის რკინას, რომელიც სიშორისა და ცუდის გზების გამო ერთობ ძვირია, ერთი ხუთად მეტად ფასობს.

ოქრო-ვერცხლის ხელოვნება (ოქრო-მქედლობა) უვარგისი და უღაზათია. არ იციან ოქრო-ვერცხლის სხვა ღირებთან შეერთება-შედუღება. სპილენძის ხელოვნობა უკეთესია; კალისა არ არსებობს. ფოლადისა საშუალოა; რკინეულ ნივთებს აკეთებენ კალის შერევით. აბრეშუმისა და ბამბის პატარა საფეიქრონიც მოიპოვებიან, მხოლოდ ბამბისა უფრო ბლომათა.

ვაჭრობენ სპარსეთთან და ინდოეთთან და რუსეთიდან მცირედ შემოტანილის საქონლით; სპარსეთიდან და ინდოეთიდან ქარაფნებით ღებულობენ აბრეშუმს, ბამბას, სამოსლებს, ფაიფურის ჭურჭელს და სხვ. დიდი ვაჭრობა აქვთ სპარსეთის საზღვრებთან ახლო-მახლო მცხოვრებ ხალხებთან და მთიულებთან. ვაჭრობენ უმთავრესად შინაღ-მრეწველობის ხელ საქმით — სპილენძის ჭურჭლეულობით, ბამბის ტილოებით (დაჩითულით, შედებილით და თეთრით), ცხენების მოსართავი ნივთებით, ხმლებით, ხანჯლებით, წვრილალი რკინეული ნივთებით, ტანისამოსით, ქუდებით და ფეხთ-საცმელებით. ყველა ამ საქირო სავაჭრო ნივთებს ყიდულობენ თითქმის ყველა კავკასიის ხალხები და მათი მეზობლები თბილისის შრომის-მოყვარე სომხებისაგან.

ჩითეულობისა, სხვა და სხვა ხელთ-საქმისა და სანოვაგის სავაჭრო დუქნები თბილისში 500-მდეა.

ღვთის-მსახურება. ქართველები ბერძნთ აღსარების მიხედვით არიან. ეკლესიებში ნაკლებ სრულდება ღვთის-მსახურება; გარეგანი ღვთის-მოყვარეობა დიდი, მარხვის შენახვა გადაქარბებულია; ეკლესიები და მონასტრები გაცარკულ-აოხრებული და მეტად უყურადღებოთ არიან მიტოვებულნი; არავითარი წეს-რიგი არ არსებობს, სამღვდლოებას საკმაო უფლება და პატივისცემა აქვს და სამეფო რჩევაშიაც საკმაო ხმა აქვთ. სამღვდლოების საქმეთ განაგებს და მათ სათავეში სდგას კათალიკოზი ანუ უპირველესი არქიეპისკოპოზი.

სომხები წმ. გრიგორის აღსარებისანი არიან; ეკლესიებს სუფთათ ინახავენ და საკმაოდ გამშვენებულებიც აქვთ. თბილისში 30 მოსახლემდე იქნება ფრანგთა აღსარებისა, რომელთაც თავიანთი საკუთარი მღვდლები ჰყავთ, რომიდან დანიშნული. ეს მღვდლები ექიმობასაც ეწევიან, რის გამოც ძალიან დაახლოვებულნი არიან მეფეებთან. მათ აღაშენეს თბილისში ევროპიულ გეგმაზედ ქვითკირის ეკლესია, მაგრამ მეფე ერეკლემ წაართვა იგი მათ და ბერძნებს გარდასცა. მიზეზი ამისი ის იყო, რომ მათ ზოგიერთა ქართველ მაღალ სასულიერო პირთა ნება-დახმარებით განიძრახეს საქართველოს ეკლესიაში გრიგორიანთ ჰერესის შეტანა.

ბერძნებსაც თავიანთი საკუთარი ეკლესიები აქვთ, მაგრამ იგინი ერთობ ღარიბად არიან მოწყობილნი.

თათრებსაც შეუძლიანთ თავიანთ სჯულზედ ღვთის-მსახურების შესრულება. მათ თბილისში სამი მეჩეთი აქვთ; თერთულს მათგანს ხელშეკრულება აქვს დადებული ქართულ ეკლესიებთან, რომლის ძალითაც მოვალენი არიან დახმარება-შემწეობა გაუწიონ ერთმანეთს, ვინცობაა სამეფოში უმთავრესი სარწმუნოება გამოიცივალა. უკანასკნელს ხანებში, ჩვენის ჯარების იქ ყოფნის დროს, ნება ჰქონდათ მათ თავიანთ ადათისამებრ მეჩეთში კოშკიდგან მორწმუნეთა მოწოდებისა.

ქურთები წარმართი ხალხია, თუმცა ზოგიერთი მათგანი მაჰმადის სარწმუნოებას აღიარებენ. საქართველოს მეფის ქვეშევრდომი მთიული ხალხები—თუშები, ფშავები, ხევსურები და ძურძუკები მართლ-მადიდებლნი არიან.

ხალხის თვისება. ადგილის მდებარეობა მთიანია, რაიცა ხდის აქაურ მცხოვრებლებს, როგორც საზოგადოთ ყველგან მთებში, მეტად მკაცრ და გაუტეხავ ხალხად. სპარსელებთან მუდმივ დამოკიდებულებას და მათთან მისვლა-მოსვლას დაუმჩნევია ქართველებისათვის თავისი ბეჭედი, მიუღიათ მათგან მრავალი ადათ-ჩვეულებანი. თუმცა ბუნების-მიერ ზოგიერთი ქართველნი დიდათ დაჯილდოვებულები და განვითარებულნი არიან, მაგრამ მაინც შვილების სწავლა-აღზრდაზედ არავენ ფიქრობს; ამით აიხსნება, რომ ქართველები წინდაუხედველნი, შორ-გაუმჭვრეტელნი, მატყუარნი, გაუტანელნი და მოანგარენი არიან. ბევრნი კეთილ-შობილთაგანი პირადათ მამაცნი და გამჭირახნი არიან, მაგრამ მათი საგმირო საქმენი, როგორც დამამტკიცებელი საბუთნი მათის ნიჭიერებისა, არა სჩანან. ნათესაეების და მახლობელთა სიყვარულს და პატივისცემას დიდი გასავალი არა აქვს მათში. მათი ცხოვრება და სასმელ-საქმელი მკაცრია; ერთმანეთში მისვლა-მოსვლას და დარბაზობას ნაკლებ მისდევენ. არა აქვთ საერო თავ-გასართობი და შესაქცევი სათამაშოები, გარდა დოლისა, რომელიც წელიწადში ორჯერ იმართება ხოლმე, და კრივ-ჭიდაობისა. ქართველები თავიანთ ადათ-ჩვეულებებს ყველაზედ მაღლა აყენებენ, ევროპიელები ცოტა არ იყოს სძულთ და მიუხედავათ თავიანთ ღრმა სიღარიბისა ერთობ თავმოყვარენი არიან.

მანთვა-გამკეობა. ერთ-მთავრობა და მეფის უფლება შეუზღუდველია. წერილობითი კანონები და საჭირო დაწესებულებანი თითქმის არ არსებობენ; მოსამსახურე მოხელენი ცოტანი არიან; ყოველი საქმის გადაწყვეტა, თვით უბრალო საქმეებისაც კი, დამოკიდებულია მეფის განჩინებაზედ, მხო-

ლოდ ერთად-ერთ მას ემორჩილებიან, ისიც პირფეროვანად,
დანარჩენ მოხელეებს ყურადღებას არ აქცევენ:

მეფეს ჰყავს საკუთარი მდივანი ანუ რჩევა, რომელშიაც იღებენ მონაწილეობას თითქმის ყველა ბატონიშვილები, კათალიკოზი, მღვდელთ-მთავარნი, წევრნი რჩევისა, რომელნიც მდივან-ბეგებად იწოდებიან და ქვეყნის წარჩინებულნი, რომელთა დაუკითხავად მეფე ჩვეულებისამებრ არათერს აკეთებს და არათერს სწყვეტს, თუმცა იგი თვით-მპყრობელი და მზრძანებელია. მეფეს ჰყავს აგრეთვე განსაკუთრებული მინისტრები: უცხო საქმეთა, ფინანსთა და სამხედრო უწყებათა, რომელნიც, როგორც ყველა დანარჩენი საქმის კაცები, სომხები არიან, რადგან ქართველ თავადიშვილებს თავიანთ უპკუო სიამპარტავნობით სირცხვილად მიაჩნიათ შვილების განათლება და უბრალო ანგარიშის შესწავლაც კი.

უმალღესი სამხედრო, სამოქალაქო და სამეფო კარის მოხელეთა თანამდებობანი უმეტეს შემთხვევაში მემკვიდრეობით გადადიან გვარში.

ნოგანს მისი და ქვეყნის მთელი მართლნი ა. ტატუნაშვილი.

(შემდეგი იქნება).

დასრულდა ქართლ-კახეთის სამეფოს მართლნი I (მ. 1881)
-მეფის მდივან-ბეგებად დასრულდა მართლნი II (მ. 1881)
-ქვეყნის მდივან-ბეგებად დასრულდა მართლნი III (მ. 1881)
-სამხედრო მდივან-ბეგებად დასრულდა მართლნი IV (მ. 1881)
-სამოქალაქო მდივან-ბეგებად დასრულდა მართლნი V (მ. 1881)
-სამეფო კარის მდივან-ბეგებად დასრულდა მართლნი VI (მ. 1881)
-სამეფო კარის მდივან-ბეგებად დასრულდა მართლნი VII (მ. 1881)
-სამეფო კარის მდივან-ბეგებად დასრულდა მართლნი VIII (მ. 1881)
-სამეფო კარის მდივან-ბეგებად დასრულდა მართლნი IX (მ. 1881)
-სამეფო კარის მდივან-ბეგებად დასრულდა მართლნი X (მ. 1881)

ა მ ბ ა ვ ი

კნეინა ეკატერინე ჩიჩუასი, გურიის უკანასკნელის მთავრის
ასულია. *)

*222
ჩიჩუა*

როდესაც იმერეთში მოახდინა აღრეულობა უკანასკნელის მეფის მეორე სოლომონის განდგომილებამან, მაშინ მორჩილმან მისმა გურიის მფლობელმა მთავარმა მამია გური-

*) ამბავის ამის საფუძველნი არიან შემდგომნა:

1) საქმე მამია გურიელისა ქაღალდთაჲს, რომელიც საქართველს მთავარმართებლის კანცელარიის არსივში არის აღნიშნული 99 ნომერთა.

2) საქმე გურიის მთავრის სიკუდილისათვის, და მის შემდგომ ჩხევისა მუნ დაწესებისათვის, საქმე ესე აღნიშნულ არს მასვე არსივში 260 ნომერთა.

3) 1 აგვისტოს 1839 წელს დაწებული საქმე, რომელიცა წესწამოებს მასვე კანცელარიაში კნეინა ეკატერინე ჩიჩუას ავადმყოფობისათვის და მისის ზენსიისათვის.

4) ისტორია სამხედროთა მოქმედებათა, აზიით კერძო ოსმალში მომხდართა 1828 და 1829 წელსა უმაღლესის ბრძანებითა აღბეჭდილი 1836 წელში.

5) ცნობანი, რომელნიცა ქქიანს საკუთრად ამ ამბავის დამწერსა იმერეთის მმართველობის საქმეთაგან გურიის საქმეებზედ.

6) ზეპირადი მოთხრობა აზნაურის იასე დოლიძესი, რომელიც იყო თვალთ მნახულები ეკატერინეს შემთხუჭვათა ვინაოტან თანახლდა მას და აწცა თან იახლა ზეტერბურდში.

მომატებული სრულიად არა არის რა.

ელმა განაცხადა სურვილი რუსეთის ქრსტევერდომობაზე
 ამ განზრახვის წრფელად დამამტკიცებელმა მოქმედებითა
 თვისითა პირისპირ სოლომოონისა და მეზავისა მისის ტრაპე-
 ზონელის შერიფ-ფაშის მხედრობათა, 19 ივნისს 1810 წ.
 მოაწერა სათხოვარი მუხლები, რომელთა მიერცა შეუდგე-
 ბოდა სამარადისოს ქრსტევერდომობასა რუსეთის ერთ-მთავ-
 რისასა. ერთგულებისა და ნამსახურობისათვის, რომელიც
 უჩუტნა იმან რუსეთის მხედრობასა შერიფ-ფაშის დამარცხე-
 ბისა და ფოთის აღების დროს, მთავარმა მამიამ მიიღო პოლ-
 კოვნიკობის ჩინი, კავალერობა წმიდის ანნას პირველის ხა-
 რისხისა, და დამტკიცება სათხოვარის მუხლებისა, რომლითაც
 მიღებულ იქმნა იგი რუსეთის ქრსტევერდომად, ვითარცა

შენიშვნა. „ამბავი კეიხა ეკატერინე ჩიხუასი, კურჩის
 უკანასკნელის მთავრის ასულისა“, რედაქციამ შიიღო კახეთადამ
 თავ. დამატრი დურმაშხანის ძის ჩოლოყაშვილისგან. რადგანაც
 ხელნაწერი შეიცავს ბევრს საინტერესო ცნობებს შესახებ ჩვენის
 ქვეყნისა, ამიტომ ვბეჭდავთ მას უნაკლებად სრულის სისწორით
 დედანთან. ვინ არის ავტორი ამ საინტერესო ხელნაწერისა არა
 სჩანს. მოხსენებულა მხოლოდ შემდეგი:

„ამ ამბავის დამწერს ჩინფინიქსა მასში და თიბათვეში ჭქან-
 და შემთხვევა ენახს ტფილისში რადენჯერე უბედური კეიხა ეკა-
 ტერინე ჩიხუა“ და „დაწერილ-არს ტფილისს 30 ივნისს 1810
 წელსა.“

თვით ჩოლოყაშვილი კი ამის შესახებ გვწერს შემდეგსა:
 „ხელნაწერის ხელი ნამდვილად განსვენებულის მამიქემას ხელიაო,
 მაგრამ გადაწერილია იგი. თუ მისგანვეა შეთხზული და შედგენი-
 ლი, ამის შესახებ სწორეს ვერაფერს ვიტყვიო“. თუ ვინმემ იცის
 რამე ამ „ამბავის“ დამწერის შესახებ, ვსთხოვთ აცნობონ რედაქციას.
 დასასრულ, ჩოლოყაშვილი გვთხოვს დაბეჭდვის შემდეგ ხელნაწერი
 ქ. შ. წ. კ. გამაგრდელბელ საზოგადოების წიგნთ-საცავს გადავსცეთ.
 რედ.

თვითმპყრობელი მბრძანებელი გურიისა, შთამომავლობით თვისით, და დასამტკიცებელად მაღალის ღირსებისა მიანიჭეს მას ინვესტიტურის ნიშანი, ესე იგი დროშა და რხმალი. მამამ ყოველსავე ამაზედ მიიღო უმაღლესი გრამოტა ღმერთსა შა განსტყნებულის იმპერატორის ალექსანდრესაგან ხელმოწერილი 8-ს აპრილს 1811 წელსა. რაოდენსამე ხანს შემდგომ მიიღო მამიამ ღენერალ-მაიორობა და წრფელითა ერთგულებითა თვისითა და გულსმოდგინებითს სამსახურითა მოიპოვებდა მარადის ყოველთა მთავარ-მართველთაგან სრულსა ქებასა.

ისეთს სამფლობელოში, რომელიცა ადგილმდებარეობით მიემსგავსება გურიის სამთავროსა, თუმცა განუწყვეტელი არის აღშფოთება და დაუდგრომელობა, მაგრამ მამია გურიელი რუსობის სიყუარულსა თვისსა ამტკიცებდა ყოველთვის ხალხის მოქალაქეობის განათლებითაცა. ყმაწვილთა სასწავლებელად გააჩინა მან ოზურგეთში შკოლაჲ, ვაჭრობისა და აღებ-მიცემობის განსამზენებელად ერთს თავის სოფელთაგანში დააწესა მან მარინობა (დღესასწაული წმიდის მარინასი) და გააჩინა იქ იარმანკა, რომელზედაც შემდგომ და შემდგომ მივიდოდნენ ხალხნი მთელის სამთავროსაგან, შეხალისებულნი სხუა-და-სხუა სანახევებითა, რომელსაცა წარმოადგენდნენ ხოლმე მოლდავითგან ანუ ვალახითგან მოწოდებულნი ჭიგლიარები და მეკომედიეები; ზნეობათა განსანათლებელად დააწესა მან თვისს სახლში საღამოს შესაქცევი შეკრებილება ასამბლეების მსგავსად (ესე იგი ბალისა), გამოიყუანა ევროპითგან მუზიკის მასწავლებელი, შეადგინა თავისი მუზიკა და ჩვეულებად გააჩინა ევროპიული ტანცები, ასე რომ ძვირათ იპოვება ესლა მის დროჲს თავადი ვინმე ანუ თავადთა ქალი, რომელმაც კარგათ არ იცოდეს ევროპიული ტანცაობა, და ესრეთ მცირედს ჟამში გურია აღვიდა უფრო უმაღლეს განათლების ხარისხზედ, ვიდრე სხვანი კავკაზიის აქეთ მდებარენი თემნი. ხოლო ესოდენ ღირსის მფლობელის სი-

კუდილმან გურიის საქმეები წარმართა სრულებით სხუა გუბერნიად. იგი გარდაიცუალა 21 ნოემბერს 1826 წელსა. რათგანც მისი მემკვიდრეობა უნდა მიეღო რუჯულიერსა ძესა მისსა, მაგრამ ჯერეთა ჩვილს დავითს, ამისთვის, როგორც რომ მიიღო ამაზედ უწყება ჩვენმა მართველობამ, მაშინვე დააწესა იქა საქმეების განსაგებელად დროებით რჩევა შედგენილი უქაურთ თავადთაგან და პრედსედატელად ესე იგი პირველ წევრად დანიშნა დედა მემკვიდრესი მთავრინა სოფია. რათგანაც დენერალმა ერმოლოვმა მოახდინა ერთხელვე ამ გვარი განკარგულება, ვითამც იმ უწყსოების და დაუდგრომელობის მოსასპობელად, რომელიც იქნება შეეცანა სამთავროში სუსტობისა დედაკაცის მფლობელობისასა და რათგანც გამოუთხოვა განკარგულებასა თვისსა უმაღლესი დამტკიცება, რომლითაცა სხუათა შორის მიეჩემებოდა მას ნება, რომ მიეცა სამხედრო ჩინი რაამე მემკვიდრისათვის განხილვისამებრ თვისისა, — აღარ კმაყოფილა უკუტ თხოვნასა, რომელსაცა წარმოუგზავნიდნენ მას რაოდენჯერმე როგორც მთავრინა, ეგრეთვე თვით წევრნიცა რჩევისანი და ყოველი საზოგადოდ მღუდელობა, თავადნი და აზნაურნი შეცულისათვის რომელთამე ამ განკარგულების ნაწილთა, რომელნიცა ეწინააღმდეგებოდნენ ხალხის ძველთა ჩვეულებათა. განკარგულება ესე ეჩვენებოდა მთავრინას მით უნეტესად ძალთა მისთა მოსპობად, რომელ წინააღმდეგად ნებისა და სურვილისა მისისა აღმორჩეულ იქმნენ ექუსთა წევრთა შორის, ორნი თავადთ ერისთავთაგანნი, რომელთაცა აქუნდათ დიდი სიძულელი მთავრის სახელზედ და კუალად მით უნეტეს ჰპოვებდა მას დამამძიმებელად, რომელ, რჩევას უნდა გადაეწყვიტა ყოველი საქმე მხოლოდ ხმის სიმრავლითა და ყოველთ იქაურთ ნაჩაღნიკებთან უნდა ჰქონოდა მიწერ-მოწერა ერთმოლოვისაგან დაწესებულის ფორმითა, რომლითაც ყოველს ქალღებზედ უნდა მოეწერათ ხელი ყოველთა წევრთა და

მათ შორის მთავრინა სახელგებელიყო მხოლოდ ღენერალ-მაიორშად კნენინა სოფია გურიელისად.

გრძნობა ღირსების შეურაცხ-ყოფნისა ძლიერდებოდა მთავრინას შორის, ერთის მხრით ხალხის დრტვინვითა, რომელ შეათანასწორეს ბატონი მოყმეთა თანა, ხოლო მეორეს მხრით ოსმალთ ცდილობითა, რომელ მიიდრიკონ იგი თვისკენ, და ამის გამო მთავრინამ იწყო უკუტ იდუმა ლად სიძულელი რუსეთის მართველობაზედ და 1828-ს წლის დამდეგს შეუდგა ოსმალთთან მიწერ-მოწერასა თვისის საყუარლის თავადის დაფით მაჭუტაძის რჩევითა, რომელსაც ჰქონდა ხალხში დიდი ხმა და უჯერებდნენ მას, რათგან ყოველთვის ენდობოდა ხოლმე მას განსვენებული მთავარი და ეგრეთვე იყო ჭკვიანი, გამოცდილი და რუსეთის მართველობის უმაღლურთ თავი.

განდგომილების განმზრახველმან მთავრინა სოფიამ გაგზავნა მაჭუტაძე ფოთს, ბატუმს და ქობულეთს მოსალაპარაკებლად იქაურს ოსმალთ მთავრობასთან, რომელთა მიერცა მიიღო მან შემდგომად ხვანტქრისაგან კეთილმნებელობითი ფარმანი და აღთქმა დაცვისა და დაფარვასა.

სამხედრო დაწყობილებამ, რომელიც მოხდენილ-იყო ოსმალთს ომის დროს უმთავრესთა საზღურების აღგილებთა დასაცველად; მთავარმართებლის წიგნმა, მთავრინა სოფიასთან მიწერილმა, რომლითაც გამოეცხადებოდა მას სხუა-და-სხუა ცუდი მაზედ ამბავი; ხალხის მიმართ მიწერილმა პროკლამაციამ და სხუათა ამ გუართა განკარგულებათა, საქმე იქამდინ მიიყუანეს, რომ მთავრინამ წერილით განაცხადა თვისის ყოფა-ქცევის სინანული; ახალციხის აღების შემდგომ თავის ერგულების დასამტკიცებლად აპირებდა ბატუმისა და ქობულეთის აღებასაცა ჩვენთვის, მაგრამ განშორება რუსეთის მორჩილობაში ყოფნაზე განზრახვისა გამოაჩნდა მას მაშინ უმეტესად, როდესაც ღენერალ-მაიორი ღესსე შევიდა თავისის ჯარით გურიაში და მოითხოვა პირისპირ ხილვაჲ მისი.

მთავრინა აპირებდა თურმე, დამორჩილებით მასთან მისულსა, მაგრამ დაშინებული ერთის თვისთა დაახლოებულთაგანისაგან, რომ ვითამც მას უპირებდნენ სრულებით განდევნასა თავის სამფლობელოთგან და შეილებითურთ რუსეთში გაგზავნასა, და ადვილად დამჯერებელი, რომ უეჭველად მიავლენდნენ მას ამ გვარს სასჯელსა, 1828-ს წელს ღვინობისთვის გასულს შვილებითურთ თვისით რვის წლის მქონის დავითითა და თოხმეტის წლის ეკატერინათი და ეგრეთვე საყუარლითა თვისითა თავადის დავით მაჭუტაძეთი გაიქცა გურიითგან და მიეკერძა ოსმალოს მხედრობასა, რომელიც იდგა მაშინ გურიის სამძლურზედ ოსმან ბეგის ბძანებას ქვეშა. ჯარი ჩუპნი მაშინვე შევიდა გურიას, დაიჭირა უმთავრესი ადგილები და ოზურგეთში განაწესა დროებითი მართებლობა. სამი მცირე წლოვანი ქალი მთავრინასი: კოქიბროლა, სოფია და ტერეზია, გურიას დარჩენილნი, გაგზავნეს პეტერბურღში და მისცეს იქ სასწავლებელში გასაზრდელად.

ღენერალ-მაიორი ღესსე ერთს თავისს მოხსენებაში ამ საქმეზედ ჰსწერს კნიაზს პასკევიჩს, რაც უთქუამს მისთვის ერთს უკან დაბრუნებულს მთავრინას მხლებელს აზნაურს, რომ მთავრინა აპირებდაო რუსეთში გასულესაო, კელმწიფის ფერხთ მოხვეენასა და დაფარვის თხოვნასაო, მაგრამ ეს განზრახვაც დაატევებინესო და შეუდგა თავის ბედსაო. მის შორის კელმწიფე იმპერატორმან კნიაზის პასკევიჩისაგან მთავრინა სოფიოს გაქცევაზედ მოხსენების მიმღებმან ინება 1830 წლის იანვარში უმაღლესად ბრძანება: რათამცა ყოველთა გურიის თავადთა მთავრინასთანა განდტოლვილთა აღეკრძალოს მამულად თვისად უკუ მოქცევაჲ; ხოლო მემკვიდრესა დავითს და დასა მისსა განცხადებულ-ექმნასთ ტრაპეზონელიისა ვისმე ბალიოზის მიერ, რომელ მონაწილეობისათვის საქმეთა შა დედისა თვისისათა მოესპობა მათ ყოველივე სიმართლე ვითარცა სამკვიდროებასა ზედა, რომელიცა ეკუთვნოდათ მათ, ეგრეთცა ყოველსა ზედა მისს სამაგიეროსა.

გარნა შემდგომობა მთავრინას საქმეებისა ასე დასრულდა რომ ამ ბრძანებამ ველარ მიაწია იმის ცნობამდინ, მკრთალის იმედითა ხვანტქრის შემწეობაზედ და მკირედის თავადთა და აზნაურთ რაოდენობითა, რომელნიც გაჰყუნენ მას ზოგნი ერთგულებისა გამო და ზოგნი მისითა ანუ მასთან მყოფთა ყმაწვილის თავადთ ანუ აზნაურთ ქალების ტრფიანობითა, მივიდა მთავრინა 1828 წლის გიორგობის თთჳსში ტრაპეზონს, სადაც დიდის მომზადებით მიელოდა მას ოსმან ფაშაჲ.

საკელმწიფო პოლეტეიკის საქმეების მიმხედველობითა თუ, მთავრინას მშვენიერების გაგონებითა, უმეტესადლა მის ქალის ეკატერინასი, იმედუელი რომ დაიპყრობდა ერთს რომელსამე გურიის ქალთაგანსა, რომელთაცა საკვირველი შვენიერება დიდი ხანია განტქმული არის ოსმალოში, — ოსმან ფაშა უჩვენებდა მთავრინას ისე დიდს პატივისცემას, რომელსაც უსათუოდ უნდა ენუგეშებინა ისი და დავეიწყებინებინა გასაჭირი და გაუცხოებული მდგომიარეობა მისი. მთავრინამაც კარგად იცოდა ღონისძიება იმის კეთილ-განწყობილების მოსაპოვებელი; ამიტომ უმეტესად რომა, ვითარცა დედაკაცი მცბიერი და კარგად გამოცდილი და დახელოვნებული საქიროს კაცების შეტყუებაში სიყუარულის მახეებითა, კარგად იქერდა მასთან თავის თავსა და პატივსაცემელ-ჰყოფთა თავისს ღირსებასა. ოსმან-ფაშაჲ აქამომდინ ზრუნავდა იმისთვის, რომ როდესაც არზრუმი მოჰსდრკა რუსეთის იარალ ქტსშე და შემდგომად როდესაც ამავე იარალმა და ეგრეთვე ძლევა-მოხილად იქუხა ტრაპიზონს ახლოცა, გუმიშ-ხანაში, — მაშინ თითონ ისწრაფა მთავრინასთან მისულაჲ და შეტყობინება, რომ შიში არისო; უპოვა ყოველი ღონისძიება უფიქრებელს აღგილს გასასვლელად; მიიყუანა დიდის ფარვით და პატივისცემით უნიას, შუა ანატოლიისაკენ, და გამრიგემან, რომ საზრდოზედ არაფერი საქირეობა არა ჰპოვოს-რა, აღუთქვა სარწმუნოდ და გულს-მოდგინედ შუამდგომელობაჲ კონსტან-

ტინეპოლში. მაგრამ სოფიო ჰხედავდა, რომ პორტას აღარ
სცალოდა იმისთვის, რათგანც წაავო ყოველი სამხედრო სა-
ქმე თვისი და დამარცხდა რუსთავან; და მთავრინა ამიტომ
უმეტესად ველარასა ჰპოებდა კეთილსა ვერცა აწმყოსა შა-
თვისსა და ვერც მყოობადსა, რომა თვითონ მხოლოს მო-
სარჩლესაცა იმისსა ოსმან-ფაშასა ერთხელაც არის უნდა
შეეტყო როდესმე, თუ რას უპირებს სოფიო შინაურის საქ-
მის განზრახვისა მისსა, და ამის გამო უნდა შეემსუბუქებინა
როდესმე მზრუნველობა თვისი მისთვისა. მთავრინა თავის
გუნებაში აღიარებდა უკუტს, რომელ მოუბოვა შვილებსა
თვისსა ერთიოდენ განპატიუება საკუთარის მათის მამულისა-
გან იმ ამალლების მაგიერ, რომლისაც მოპოებისათვის წარა-
გებდა საკუთარს განსვენებას. ესრეთის გულითადის მტან-
ჯველობის დროს ეწია მას უნიაში სნეულება და აღსრულდა
იქ 7-ს სექტემბერს 1829 წელსა ვერ შემსრულებელი ვერცა
ერთისა განზრახვისა თვისისა.

ცხრის წლისა დავით და თხუთმეტის წლისა ეკატრინე
დარჩნენ სრულიად ობლად, უფარველად, უზრუნველად,
უცხოს ქუტყანას, სხუას სარწმუნოებისა და სხუას ზნეობის
სახლში. უკანასკნელი სვეტი მათი იყო თავადი მაქუტაძე,
მაგრამ ისიც მოხუცი და ვერ მქონე კარგის იმედისა, თუმცა
იყო გამოცდილი, ჭკვიანი და ახლოდ მცნობი იმ ხალხის
ხასიათისა, რომლისაცა მმართველობის ქუტსზე უნდა ეძიებინა
საფარველი თავისის მებატონეთა ყრმათათვის. ესრეთ დაობ-
ლებულთა მწარედ დაიტირეს თავისი მშობელი და მივიდნენ
ისევ ტრაპეზონს.

ოსმან-ფაშამ ასეთი კეთილშობილება იხმარა, რომ პა-
ტივსცა ეკატრინეს ობლობასა, რადგანც ერთხელვე უარი
მიიღო როდესაც თხოულადა იმას, მთავრინას სიცოცხლე-
შივე, და მხოლოდ მოახსენა ხონთქარსა, რომ გურიის მფლო-
ბელი მთავრინა გარდაიცვალა და დარჩა იმის შვილიო და
განსაოცებელის მშვენიერების ყმაწვილი ქალიო. ეკატრინე

იყო მართლად გასაოცებლად მშვენიერი: მგზნებარე ფრეზურითა ოსმალთა ვეღარ გამოხატავდა მშვენიერებასა ამ გურიის ხანუშის უკეთესსა; და მაჰმუდი გამხიარულებული იყო იმედითა, რომ იმოვნიდა ესრეთს ძვირფასს მშვენიერებასა. — ოსმანფაშას მიუვიდა ფარმანი მოწყალების სიტყვისა და ბრძანება, რომ წარგზავნოს ობლები კოსტანტინეპოლს.

თუმცა ჰდრტვინავდნენ ამაზედ თითქმის დაცალიერებულნი თავადნი და აზნაურნი, რომელნიც თან ახლდნენ შათთვის ფედ საყურლის მამიას ობლებსა, მაგრამ იმათ გარეთ არ გადიოდა მათი საჩივარი, რათგანც ჰსწამდათ ჭკუა და გამოცდილება მაჰმუტადისი, და ამის გამო მტკიცედ ასრულებდნენ ვალსა თვისსა და ბრძანებასა მაჰმუტადისასა, რომელსაც პატივ-სცემდნენ ვით უფროსსა თვის შორის. უმეტესადლა მტკიცედ ჰქონდათ დაცული ერთი ბრძანება მისი. რომ არას გზით არ უნდა შეეტყობინებინათ ეკატერინესათვის ხუანთქრის მაზედ განზრახუა და ყოველის ღონისძიებით ცდილიყუნენ განშორებასა ყოველის მის შემთხუცვისასა, რომლითაცა ოდენ შეიძლებდა ქალი აზრისა რისმე აღებასა.

მაჰმუტადე ძლიერის ხვანთქრის ეკატერინესთან ქორწინებისაგან მოელოდა ფედ მრავალსა სარგებლობასა, გარნა ძალიან ეშინოდა, რომ ეს საქმე არ დარღვეულიყო როგორმე ეკატერინეს ხასიათითა, რომელსაც კარგად იცნობდა იგი. მაგრამ გაუქმდა ყოველი სიფრთხილე მისი. ეკატერინემ სტამბოლში მისულამდინვე შეიტყო თუ რა ელოდა იმას იქა და ჰშეშდებოდა საშინელის უბედურების მომლოდინესავით. თუ განვიხილავთ ვითარებასა მისის აღზრდილობისასა, მაშინ ადვილათ განვიმარტებთ შემდგომსა მის ყოფა-ქცევასა, რომელიც უამისოდ იქნება მრავალთაგანცა ეკაცხათ: აღზრდა მისი იყო ამ გვარი, ვითარსაცა მოიღებენ ანუ მიიღებდნენ ოდესმე საზოგადოდ ყოველნი ქალნი თავადთა და კეთილშობილთანი ყოველთა კავკასიის აქეთ მდებარეთა საქრისტიანოთა თემთა შა. სარწმუნოება იყო ქუა ზღუდვილი, რომ-

მელსა ზედაცა უნდა დაფუძნებულიყუნენ და განშლილ
იყუნენ ყოველნი ცნობანი და გრძნობანი კეთილშობილის
ქალისანი; და ფედ ხშირად მოხდებოდა რომელ, მომაშორე-
ბელნი მისნი რომელთამე კანონთაგან, სხუათა კანონთა გა-
ნაძლიერებდნენ მას შორის კერპობის ხარისხადმდე. რაჟამს
ოდენ წარმოსდგებოდა პირველი ღონისძიება სწავლების და-
წყებინებისა, მაშინვე მოაყოლებდნენ დავითნს, შდ დაუ-
ჯდომელს, სამოციქულოს, სახარებას, დაბადებას და სხუათა
სამლოთათა წიგნებთა, რომელთაც ქალნი კეთილშობილნი
სწავლობდნენ აქამომდე, რომელ ხშირად გაუძნელდებოდათ
ბაასი მათთანა თვითქმის ღუდელთაცა კარგად მცოდნეთა;
ხოლო საეროსა აღზრდასა მათსა დააბოლოვებდნენ ხელთ-
საქმენი; გაწყობილება მოკითხვის წიგნისა ნათესავთა და მო-
კეთილეთა მიმართ; მოთხრობითი აღწერა მამისა ანუ ნათე-
სავისა ვისიმე მოქმედებათა; კითხუა საგმიროთა პოემათა და
სხუათა ამ გუართა თხზულებათა, რომელნიცა აღამაღლებ-
დნენ გრძნობათა მათთა ყოველითა კეთილობითა და წარმარ-
თვად შინაურთა საქმეთა სასიამოვნოდ მამის ანუ ქრმისათვის.
ერთის სიტყვით, წიგნობრივი აღზრდა ქალთა მრავლით აღე-
მატებოდა აღზრდასა კაცთასა, რომელნიცა მიმოიქცეოდნენ
უმეტესად საქმეთა შა სიმარდისა და მხნეობისათა. აქა
იგულ-ხმების რომელ, ფედ სხუა-და-სხუა გვარი იყუნენ ხა-
რისხნი სადამდინაც მიაწევდნენ ქალნი ამ გუარის აღზრდი-
ლობითა; გარნა უეჭველ-არს ესე, რომელ ყოველთა ხარისხ-
თა ზა და მით უძლიერესად რაოდენ უმაღლეს იქმნებოდა
ხარისხი ესე, შთაენერგებოდათ მათ გრძნობად დაურღვევე-
ლისა ერთგულებისა მამა-პაპათა სარწმუნოებისადმი და განუ-
საზღურებელი ყოველისა მის სიძულილი რაეცა ეწინააღმდე-
გებოდა ქრისტიანობასა. სხუა სარწმუნოების ქრმის შერთუად,
უმეტესადლა გამოცუთლად თვით სარწმუნოებისა, მიაჩნდათ ამ
გუარად აღზრდილთა ქალთა ესრედ ძლიერ უბედურებად,
რომელ გონება მათი ვერღა გამოიხატედა უდიდესსა. ძლი-

ერსა გრძნობასა ამას გამოსწოდენ იგინი შშობლისა ძუძუ-
 თაგან, შეითვისებდნენ პირველის მესხიერების განხსნისათა-
 ნავე და გულში შთაიბეჭდიდნენ პირველთათანავე შემე-
 ცნებათა. უეჭველ-არს ესეცა რომელ ქალნი უდიდესთა
 გვართანი აღიზრდებოდნენ ამ კანონებით უმტკიცესად და
 ესრეთ იყო აღზრდილი ეკატერინე გურიელი ვა ქალი სა-
 ქრისტიანოს თემის მფლობელისა. თუმცა ესოდენს ნარნარს
 ასაკობაში ამ გჳარის ფიქრის გამოცულას შეიძლებოდა რო-
 გორმე განუსაზღვრებელი დედის მინდომილება, მაგრამ დე-
 და აღარა ჰყავდა მას და თავის უბედურებას ჰპოებდა იგი
 მით უმეტეს აუვალად, რომ იცოდა, რა ძვირფასად მიაჩნათ
 თურქთა და სპარსთა ქართველნი ქალნი და ესეც იცოდა,
 რომ იყო ძალიან ღამაში: ვერ დაივიწყებდა მოურიდებელს
 ლაპარაკსა დედისა და თანმხლეთა ქალთასა, რომელნიც ხმა-
 მალლად ჰკვირდებოდნენ მისს სიმშვენიერესა; ვერ დაივი-
 წყებდა ვგრეთვე მამისა აღერსსა, რომელიცა იკვებიდა ხოლ-
 მე მისსა კეკლუცობასა.

(დასასრული იქნება)

ქართველ მეფის ვახტანგის მეორედ მოსვლა განჯას.

(ფრანგულიდან. *)

პირველად ვახტანგი განჯას რო მივიდა, ეს იმით იყო გამოწვეული, რომ ლეკები უპირებდნენ ამ ქალაქს აოხრებას. მოახლოვდა თუ არა ვახტანგი თავისი ჯარით, ლეკებმა მაშინვე უკან დაიწიეს, ასე რომ ერთი შეტაკებაც არ მოუხდათ ქართველებს მათთან. ამის შემდეგ განჯელებმა ასე მოახსენეს მეფეს: „ლეკებს რომ ჩვენ მეზობელ თათრის თემებთან პირობა არ ჰქონდესთ შეკრული, რას მოვიდოდნენ აქაო; ამ თათრების ჩაგონებით და წაქეზებით უნდა იყოს, რომ ეს გაბედეს; ამიტომ, შენ თუ დიდებული შაჰის მეგობარი და მომხრე ხარ და ჩვენთვისაც სიკეთე გიძევეს გულში, ამ თათრებს უნდა შეესიო, აიკლო და დაატყვეო“. ამ დაბეზლებას, რომ აქაურ თათრების ბრალიაო, სხვა მიზანიცა ჰქონდა. განჯელებმა ვახტანგს შეველა რომ მოსთხოვეს, სამაგიეროთ დიდს ფულსაც დაჰპირდნენ; ახლა-კი ამ ფულს აღარ იხდიდნენ და თათრებზე აქეზებდნენ—აიკელ და დავლა აიღეო. ამ გვარად მოხდა, რომ გიჟ ქართველების ჯარი, რომელიც კავკასიაში ყველაზე შეუწყალებელია, შეესია ზაგამს, შამხორს, განჯა-ბაზარს, ოსკნაბოდს, კურაკ-ჩაის და ბარდას, სოფელ გულისტანამდინ და მდინარე დრდანამდინ. თუმცა ხალხს არ ჰხოცავდნენ და ტყვეთაც ნაკლებ იჭერდნენ, სამაგიეროთ, რაც-კი რამ დახვდათ—შინაური საქონელი, ქათმებიც-კი, ძაღლი, კატა(?) ავეჯეულობა და სხვა მრავალგვარი

*) Nistoire d'Aghovanie, par le catholico Esai Hasan-Dehalolians. გვ. 214.

ნივთი, — ყველა ეს დაიპარეს და დაიტაცეს. თუ კი ამ გვესმის ნივთი და საქონელი ასე აიკლეს, რაღა ითქმის ოქრო-ვერცხლსა და სპილენძეულობაზე? დავლა მეტად დიდი იყო, მეტადრე რკინეულობა, სპილენძეულობა, ფარჩა და ტანსაცმელისა, ამიტომ ცხენებით რო ვერ გაზიდეს, ურმები აავსეს და ისე გადაიტანეს თავიანთ ბანაკში განჯის ახლოს, ჩოლაციის მინდორზე. ყველა ეს მოახდინეს არა მარტო თათრის სოფლებში, არამედ სომხის სოფლებშიაც. მოხდებოდა ხოლმე, რომ მთელი სომხის სოფელი, ქართველ რაზმის მოახლოვებაზე, წინ ეგებებოდა საეკლესიო სამოსლით შეძოსილ სამღვდლოებით, ჯვრებით და სანთლებით, მაგრამ ივერიელები მაინც თავისას არ იშლიდნენ: თავს ესხმოდნენ მათ, იკლებდნენ ყველაფერს, ეკლესიებს, წიგნებს, სამოსლებს, ავეჯეულობას, სპილენძეულობას, კაცებს, ქალებს; სოფელი ტიტველა რჩებოდა ისე, როგორც ახლად დაბადებული ბაღი. ასე აიკლეს და დაიტაცეს ქართველებმა მთელი განჯის მხარე თავიანთ ბანაკებში წასაღებად. ვინ დასთვლის წვრილ და სხვილ ფეხა საქონელს? ქართველები ჩვეულებისამებრ ნადავლის ერთს წილს ჯარის უფროსებს აძლევენ; ამბობენ, რომ ამ აკლების დროს ეს წილი შეადგენდა 25,000 ცხვარს და 9000 სხვილ საქონელსაო; ადვილად მისახვედრია, დანარჩენი რაღა იქნებოდა. ასეთი შველა გაგვიწიეს ქართველებმა თავის მოსვლით; ის რაც თავ-გასულ ლეკებს გადარჩათ, ქართველებმა წაიღეს, გაუმაძღარ, მსუნაგ და შეუწყალებლებმა. ამასთან ისიც უნდა ითქვას, რომ მეფე ვახტანგი გულ-კეთილი კაცი იყო, ღვთისნიერი, ქრისტიანების მოყვარე; ბევრჯელ აღუკრძალა და დამუქრა ჯარის კაცებს ასე ნუ იქცევით, კაცის კვლას და დატყვევებას ნუ ჩაიდენთო, მაგრამ ივერიელები, ბუნებით მხეცი და თავ-გასულები, არ ისმენდნენ მეფის ბრძანებას. ქართველების წასვლაზე ჩვენი ქვეყანა უპატრონოდ დარჩა, ამიტომ ვისაც რა უნდოდა, იმას სჩადიოდა; ყველა აირივ-დაირივა. როცა ვნახე, რომ მშვი-

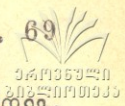

დობიანობის ჩამოგდებაზე იმედი აღარ იყო, მეც თან გავყე-
ვი ვახტანგის ჯარს — წაველ საქართველოში. განჯიდან გა-
ველ პარასკევს ენკენისთვის 22-ს 1721 წელს და თბილისში
რომ მივედით მაისის 28 იყო (1722 წ.). იქ დავრჩი 4 თვეს.
დადგა თუ არა ენკენისთვის შემოდგომა, ვახტანგი ხელ-მეო-
რედ წავიდა განჯას. აი ეს რაზე მოხდა: სპარსეთი დაეცა
და დასუსტდა; ამით ისარგებლეს მისმა მტრებმა, მეტადრე
რუსის ხელმწიფემ პეტრემ და სტამბოლის სულთანმა და
ორთავემ დაიწყეს ჯარების შეგროვება. რუსეთი ცდილობდა
სხვები დაეჯერებინა, რომ სპარსეთს უნდა მივეშველო ვაჭი-
რებაში; სულთანმა-კი გამოაცხადა, რომ რაკი სხვები აპირე-
ბენ სპარსეთის დაჩემებას, ამიტომ მეც უნდა მერგოს ჩემი
წილი და აღდებეიჯანი უნდა ჩაეიგდო ხელში, რომელიც
ერთს დროს ჩემი იყო. ვახტანგმა მოციქულები მიიღო
ორთავესაგან, „მე მომემხრო, — შემოუთვალა სულთანმა, —
ჩემ მფარველობის ქვეშ იყავი“. პეტრე-კი სწერდა: „შენ
რომ ჩემის რჯულისა ხარ, მე შემეერთდი და ერთად ვიყო-
თ“. და მასთან დროს და ადგილსაც უნიშნავდა ვახტანგს
ერთად შეყრისათვის: ოქტომბრის დასაწყისს შამახაში მივალ
და იქ დამხვდით დამხადებულ ჯარით. იმავე დროს სპარსეთის
შაჰმაც, რომელსაც დღე-დღეზე ტახტიდან ჩამოგდება მოე-
ლოდა, საჩქაროდ შემოუთვალა ვახტანგს: „შენ ხელ-ქვეით
იყოს განჯა და აღდებეიჯანი; ამ ქვეყნების სპათა-მთავარ-
სარღლად გნიშნავ, ამიტომ სწრაფად შეჰყარე ყველა ჯარი,
მიდი განჯას და დაიხსენ ეს მხარე მტრებისაგანაო“. ვახტან-
გი ფიქრს მიეცა: ორში რომელს ხელმწიფეს მივემხრო? ერთი
მათგანი არც ჩემი ჯრულისაა და ჩემის ქვეყნის დაპყრობაც
უნდა; სპარსეთის შაჰი ჩემი ბრძანებელი იყო აქამდინ, ახლა
კი რუსეთის ხელმწიფეა უფრო ძლიერი, და ჩემ რჯულსაც
ეკუთვნის. მაშასადამე, მხარს მივცემ იმას, ვინც უფრო
ძლიერია და იმედიცაა, რომ გაიმარჯვებსო. ვახტანგმა ბრძა-
ნება გასცა ჯარის შეყრაზე; შეაერთა სომხების და ქართვე-

ლების ჯარები და გაუდგა გზას. მეც თან წამიყვანა, რადგან მას აქეთ, რაც საქართველოში მიველ, კეთილ და მოწყალე თვალთ მიყურებდა მეფე და თავის ხარჯით მინახავდა.

თბილისიდან რო გავიდა, თან ისეთი დიდი ჯარი წამიყვანა, რომ ვერავინ ვერ გაიგო მისი რიცხვი და არც მე ვიცი მისი რაოდენობა. ენკენისთვის 16 იყო, რომ ანკიქორფში მივედით, ხრამზე რაა. აქ მეფემ თავის წინ მომიხმო და მიბრძანა ჩემს ქვეყანაში, ყარაბაღში, წავსულეყავე ქვემოთ მოყვანილის განზრახვით. ვახტანგი განჯას რომ მივიდა ლეკების გასარეკად, ამის შემდეგ ყარაბაღელ მელიქების მეცადინეობით მთელი აღოვანის მამაცი და მდგარი ახალგაზდობა ჯარში გამოსულიყო, რომლის რიცხვი 12,000-ს აღემატებოდა. ამ ჯარს არწახის სიმაგრეები დაეჭირა და აქედამ ბევრი ამაგი დაედო ჩვენის ქვეყნისთვის თავის ვაჟკაცობით. ამ ჯარზე ამბობდნენ, რომ სომხეთის სამთავროს აღდგენასაც შესძლებსო. ვახტანგმა ყარაბაღს გამგზავნა, რათა ეს ჯარი მოემხრო და წამომეყვანა. ახალი ჯარი ჯერ საკმაოდ არ იყო გამოცდილი სამხედრო სამსახურში, საჭირო იყო მისი მოწესრიგება და მეც შევეუდექე ამ საქმეს. ამის შემდეგ განჯას გავემართეთ დარაზმულები. მივედით ერთ ალაგს, რომელსაც ჩოლაყი ჰქვია და დავრჩით იქ სამ დღეს. ვახტანგი ამ დროს განჯის იქითა მხარეს იყო, მდინარე ყოჩ-ყარაზე, და იქ დაგვიბარა ჩვენ. ბანაკს რომ მივუახლოვდით, მეფემ უბრძანა თავის ჯარს, რათა ჩვენ მისაგებათ გამოსულიყო. შეხვედრასე ორივე ჯარი დამწკრივდა ერთმანერთის წინ, თითქოს საბრძოლად დარაზმდაო. ჩვენმა აბჯარასხმულმა მხედრობამ დამწკრივებულ ჯარს წინ გამოუქენა. განისმა ზარბაზნების გრიალი, შვირყა მიწა, ცას გადაეფარა ღრუბელსავით ბოლი და ბუქი. სიხარულით აღტაცებულები ჩამოვხდით ბანაკთან. ვახტანგმა, რომელსაც ასე ნათლად ეტყობოდა თვალეში, რა სიხარულიც ავსებდა მის გულს ამ მდგარ ჯარის და მის მამაც მელიქთ მოსვლის სანახაობით,

შემდეგ სიტყვებით მოგვმართა: „იყავით მამაცნი ამის შემდეგ, ვითარცა გმირები; ნუ რა რის და ნურავის შიში ნულარა გაქვთ, რადგან დადგა დრო ქრისტიანთა შვეებისა“. ამის შემდეგ მეც მომმართა სიტყვა და დიდათ მიმადლობა. მეორე დღეს ყველა უფროსებს მოწყალება გასცა. მასთან დავრჩით 25 დღემდინ. ასე მოწყალებდ რომ მოგვექცა ვახტანგი, ამის მიზეზი ის იყო, რომ იგი იმ თავითვე მოყვრის თვალთ უცქეროდა სომხებს და არც ქართველებისა ჰქონდა დიდი იმედი, რადგან ეს ერი ყოველთვის მუხთალი და მატყუარაა (?).

დიდს ხანს უცადა ვახტანგმა პეტრეზე მოსვლის ამბავს და ამასობაში მზადებაში იყო, რათა დიდის ამბით და ზემით დახვედროდა დიდებულ ხელმწიფეს რუსეთისას სომეხ-ქართველ ჯარით. მაგრამ ბედმა გვიმუხთლა. ბევრის ცდის შემდეგ ამბავი მოვიდა, რომ პეტრე ხელმწიფე დერბენდს მიადგაო ზღვით და მაშინვე დაუქერია ეს ქალაქი მის ცხოვრებლების ნებითვე. მაგრამ იმ ხანშივე რალაც მიზეზით იქვე დაუტოვებია კარგა მოზრდილი ჯარი, დანარჩენით-კი ისევ უკან გასდგომია გზას. — მომავალ წელს კიდევ მოვალთ, — უთქვამს წასვლაზე. რა მოხდა, რამ აიძულა უკან დაბრუნებულიყო? ჯარის კაცები გაუხდნენ ავით, თუ ცხენები დაეხოცა ჰავის აუტანელობით, ან იქნება ზღვაში სურსათი და ზარბაზნები დაეღუპა? ბევრ სხვა მიზეზსაც აბრალებდნენ. გაიგოთ თუ არა ვახტანგმა ეს, უკან გაუდგა გზას, რადგან ამბავი მოვიდა სპარსეთიდან, რომ ისპაჰანის ქალაქისათვის აღუა შემოურტყავთ ავღანელებს და შიგ მოუმწყვდევიათ თვით შაჰი თავისი მხლებლებით. ამასთან საქართველოდამაც მოვიდა შიკრიკი და ამბავი მოიტანა, რომ იმ ქალაქს (გორს), სადაც შენი სახლობაა, თავს-დასხმას უპირებენ შენი ძველი მტრები, ამიტომ საჩქაროდ დაბრუნდიო. ვახტანგიც აჩქარდა. გზაში რამდენიმე წვრილი ბრძოლა გაუმართა ყაზახის თათრებს ძველ შეურაცხყოფის სამაგიეროთ და ბოლოს მივიდა

თბილისს, ჩვენ-კი უიმედოთ დატოვებულებმა, ჩვენს ქვეყანას შევეციხნეთ და გაემაგრდით მთებში.

ვახტანგის შესახებ ჩვენ ბევრი აღარა დაგვრჩა-რა სათქმელად. მეფის დაბრუნების შემდეგ განჯის, კახეთის, ერევნის, ბორჩალოს და ყაზახის მთავრებმა ვახტანგს მტრობა დაუწყეს. მათ შორის ორმა გამაჰმადიანებულმა კახეთის მთავარმა კონსტანტინემ, აწ მამად-ყული-ხანმა და ულურლუმ, განჯის ხანმა, ერთად პირობა შეჰკრეს დაებზღებინათ სპარსეთის ახალ შაჰსთან შაჰ-თაჰმაზთან, ვითომც ვახტანგი მას განდგომას უპირებდეს. ამ შაჰ-თაჰმაზს, შაჰ-სულთან-ჰუსეინის შვილს, ისპაჰანიდამ თავი გამოელწია და ყაზვინში რომ მოსულიყო შაჰად ქმნილიყო. კახეთისა და განჯის შეთქმულ მთავრებს ასე მიეწერათ ამ ახალ შაჰისთვის: „ვახტანგი განდგომას გიპირებს; ამაზე მოლაპარაკებაც აქვს სომეხ და ქართველ ჯარებთან, რუსის ხელმწიფეს შეიკრიკებს უგზავნის და იწვევს, რომ მან შენი სამფლობელო დაიჭიროს. აწ გვიბრძანე, რასაც ინებებ“. ამაზე ამ უტვინო შაჰმა ასეთი ბრძანება გასცა კახეთის მამად-ყული-ხანზე: „გაძლევ შენ მამად-ყული-ხანს კახეთს, ქართლს თბილისით და მასთან მთელ საქართველოს; ამ ქვეყნების და აგრეთვე განჯა-ერევნის მხედრობამ ყველა თავის მთავრებით უნდა შეგეწიოს. გიბრძანებ შეიპყრო ვახტანგი და ცოცხალი ან მისი თავი აქ გამომიგზავნო დაუყოვნებლივ“.

წინად ვახტანგი სპარსეთში იყო დაბარებული და იქ გაატარა 3 წელიწადი ძალით გახიზნულმა. შემდეგ სპარსეთის ნდობა რომ მოიპოვა, მხედართ-მთავრობა მიეცათ მისთვის და ამ თანამდებობას ასრულებდა 2 წლის განმავლობაში. ბოლოს მამა-პაპეული სამფლობელოც დაებრუნებინათ მისთვის და გამოემწვსათ ქართლში მთავრად. სამშობლოში დაბრუნებული ვახტანგი ცდილობდა თავის თავი სპარსეთის ერთგულად ეჩვენებინა, მაგრამ ყველა ხედავდა, რა მძულვარებაც უტრიალებდა მას გულში სპარსეთისადმი.

მიიღო თუ არა კახეთის მთავარმა მაჰმად-ყული-ხანმა ახალ შაჰისაგან ბრძანება ვახტანგის შეპყრობაზე, მაშინვე შეუდგა სპარსელ რაზმების შეგროვებას, რომლებსაც სხვადასხვა ციხე-სიმაგრეები ეჭირათ. ვახტანგმაც იწყო მომზადება და მიიმხრო ქართველ და სომხის ჯარები. საომრად გავიდა თბილისელი სომხობაც, რომელსაც ვაჟაკურად ეარდაეწყვიტა ვახტანგისათვის შეეწირა თვისი სიცოცხლე შვილები და ქონება. ომი დაიწყო დეკემბრის პირველს და დასრულდა აღდგომის 1723 წ. დაიწყო იმიო, რომ მაჰმად-ყული-ხანი ღამით თბილისის ციხეში შეიპარა, ისე რომ ვახტანგს ეს არც კი გაუგია და გათენდა თუ არა, ყუმბარები დაუშინა ციხიდან ვახტანგის სასახლეს. „შაჰის ბრძანებით — შეუთვალა ვახტანგს — გადი აქედამ და გამეცალეო“. გაიმართა ბრძოლა, რომელსაც შედეგად მოჰყვა სპარსელების დამარცხება; მაჰმად-ყული-ხანიც, ცოტა დარჩა, არ შეიპყრა მდევარმა, მაგრამ თავს უშველა დროზედ, თბილისს ქვემოთ ცხენით გასცურა მტკვარში და კახეთს გაიქცა.

ასეთის დამარცხებით კახეთის მთავარმა გული მანც არ გაიტეხა. მის ნაცვლად, რომ ხელი აეღო თვის ბოროტგანზრახვაზე ვახტანგის შესახებ, ეს მეორე იუდა ამ დამარცხებით ეშმაკ-სატანად გარდაიქმნა. სპარსელ ჯარზე რომ იმედი გაუცრუვდა, ახლა ღეკებს და დაღისტნელებს მიმართა და მოიწვია ასეთის დაპირებით: „მხარი მომეცით და მომეშველეთ; თქვენის შეწვევით თბილისს ავიღებ და ხელში ჩავიგდებ მთელს ქალაქსაო. თქვენი იყოს ყველაფერი რაც რამ ჰპოვოთ იქ: ოქრო, ვერცხლი, ფარჩეულობა, მიტკალი, სპილენძეულობა, რკინეულობა და აგრეთვე ყველა ტყვე, რომელიც ხელში ჩავივარდებათ. ამასთანავე გპირდებით, რომ ამ ნადავლის გარდა ყოველი თქვენგანი ჩემ ჯიბიდან სამ-სამ თუმანს მიიღებს. მხოლოდ ჯავრი ამომაყრევინეთ და წადილი შემისრულეთო“. ამ გვარ დაპირებით მოხიბლული ეს დაქირავებული ქაჯთა ბრბო, რომელსაც ხელიდან სიავის

მეტი არა-რა გამოსდის, სიხარულით მიეგება მაჰმად-ყული-ხანის მოწვევას და აღუთქვა ყველა წადილის შესრულება. მალე შეაგროვა მრავალ-რიცხოვანი ჯარი ამ მხეც თემების და მთიულ ბარბაროსებისა. ეს ჯარი, რომელსაც უფროსობ-და ალი-სულთანი და ორიოდ სხვაც, სამ რაზმად დაიყო და ასე გაემართა მდიდარ თბილისისაკენ.

ვახტანგის ჯარი ამ დროს დაშლილი იყო, რადგან მე-ფე არავისგან აღარ მოელოდა თავს-დასხმას. მოვიდა უცბათ თბილისს ლეკების ჯარი და გარს შემოერთა ქალაქს. ვახ-ტანგი მანც რამდენიმე დღეს გაუმადრდა ამ ჯარს; ბოლოს კი, რომ ნახა რომ ზოგიერთ ჯარის უფროსმა და სხვა დი-დებულებმაც უმტყუნეს მას, მაგ., გიორგიმ, არაგვის ერის-თავმა და ყაფლანიანებმა, რომლებმაც თბილისი მიატოვეს, მეფემაც გარდასწყვიტა თავი დაენებებინა ქალაქისათვის და გაიხიზნა მზღებლებით შუა ქართლში, საიდანაც პეტრე ხელმწიფეს ზედი-ზედ შეიკრიკები გაუგზავნა და სთხოვდა საშველ ჯარს, მაგრამ არც ამით გამოვიდა-რა.

მაჰმად-ყული ხანი შეესია თბილისს თავის ლეკთა ჯა-რით. დიდი ხანია რაც ტურფა და ლამაზი თბილისის ქალა-ქი, რომელიც, როგორც ყველამ იცის, სომეხ ვაქრებიტთა დასახლებული, მდიდრულ ყოფა-ცხოვრებას მისდევდა. ვინ შეედრებოდა ამ გამრჯე და მდიდარ სომხობას, რომლის დოვლათი, სახლების ძვირფასი სამკაული და მოწყობილობა, ბრწყინვალე ფარჩით ჩაცმა-დახურვა, ოქრო-ვერცხლის და ძვირფას ქვების სიუხვე მათ ტანსაცმელზე, ყველგან განთქმუ-ლი იყო; ნახათ გაზრდილ ახალგაზდობის, ქალ-ვაჟების სილა-მაზე ხომ ყველას გაუგონია. ეკლესიები გავსილი იყო ოქრო და ვერცხლის სამკაულით, ბრწყინავენდნენ ძვირფას სამოსლით და ნივთებითა. ყველა ეს ხელში ჩაიგდეს ლეკებ-მა, ამ მხეც, გაუმაძღარ და განადირებულ ხალხმა, რომელ-საც ბუნება წურბელასი აქვს. ჯერ რაც რამ ეკლესიებში და სახლებში იყო ის აიკლეს და შემდეგ მიჰყვეს ხელი ვაჟებს,

ქალებს, დედაკაცებს და ყმაწვილებს. ვინ მოსთვლის რამდენი შებღალვეს, ვინ აღრიცხავს ნადავლის სიმრავლეს? თუმცა ხალხი კი ნაკლებ დახოცეს და დაატყვევეს, რადგან მაჰმად-ყული-ხანმა აღუკრძალა ეს, თუმცა არც ისე უგონებდნენ მას. ამის შემდეგ ლეკებმა მოითხოვეს დაპირებულის ფულის გადახდა, ე. ი. კაცზე სამ-სამი თუმანი, სულ ±0.000 თუმანი. ეს ფულიც თბილისს გადაახდევინეს და ასე დაბრუნდნენ სახლში.

ა. კვერკველაძე.

საკვირაო გაზეთის „კვალი“.

ღვანდი და სიტყუე, ჭორი და უსაქმურობა—აი წუმბე, რომელშიაც დღე-მუდამ გაუსწორებლად იფლობა „კვალი“. იმის მაგიერად, რომ მან ფართოდ ისარგებლოს მთავრობისაგან ფართოთვე მოცემულის პროგრამით და მით ცხოველ-ყოფელ მალამოდ დაედოს ჩვენს ათას ჭირსა და მოთხოვნილებას, მოჰყოლია და უხამსად ცრუ-ბენტელაობს თვისს ფურცლებზედა, ვითომც და მეც ქვეყანას ვემსახურებო. ვაი ქართველს ხალხს და ქართულს მწერლობას თქვენისთანების ხელში!..

ყოველ გვარ ქვენა საქმეს ვიკისრებ, მაგრამ ივას კი არასოდეს, რომ ახალ-წლის გამოცემაში, რომელიმე სხვა გამოცემას ეპიტაფიები ვუძღვნა და სუდარაში გახვევა ვუკი-ჟინო, ვითომ და აი, იცოდეთ, რომ იგი კვდება და მე კი ცოცხალი ვრჩებიო. ასეთია სწორედ „კვალის“ ამ წლის პირველს ნომერში „მოგზაურისადმი“ ნაძღვენი სიტყვები, მაგრამ რადგან მომავლის წინასწარმეტყველნი და მით უმეტეს სიკვდილის საქმეში ხშირად სტყუვდებიან, დავიცადოთ და ვნახოთ, ვინ უფრო აღრე გარდაიცვლება—„კვალი“ თუ „მოგზაური“!?

ქართველთა მოქცევა.

ნინოს შობა-ღმრდა.

სოფელს კოლასტას
ჭულობდა მთავარი,
მეომართ დასტას
მხე წინამძღვარი.

საბილონ იყო
სახელი მისი,
სუსხანა იყო
მკუდლე მისი.

ნინო ამათგან
იშვა ბრძენთაგან
და იხსნა ქართლი
ბოროტ სულთაგან.

თორმეტის წლისა
რომე შეიქმნა,
ბრწეინვალებისა
სხივ მოეყინა.

წმიდა სახლობა
მაძინ წარვიდა,
იერუსალემს
ქალაქს ჩავიდა.

მუნ ძღვედელმთავრობდა
იობენალი,
მაძადმთავრობდა
სულის მკურნალი.

ამას თვისობდნენ
კოლასტელები,
მასთან დასახლდნენ
ღვთის ძლოცველები.

მაძა და ღედა
შემდეგ წარვიდნენ,
ორით მსახურად
სურვილით შესდგნენ;

ხატრიარქმაცა
ნინო დალოცა,
ნიაფორსაცა
სწავლებად მისცა.

ბრძენსა ღედასა,
მასწავლებელსა,
ნინო ეთვისა
განათლებულსა,

მისგან ისწავლა
სჯული ქრისტესი,
გლახაკთა მოვლა,
მცნება მოსესი,

ემბავიც კვარითის,
 ქრისტეს საძმოსის,
 ცნობაცა ქვეყნის,
 უოვლისა ქართლის.

ნიაფურ დედა
 ნინოს ეტუოდა:
 „შეილო, გწადოდა,
 კიდევ გსუროდა

„ქრისტეს შედგომა,
 ქადაგ განდომა;
 აწ წარვედ აღმა,
 მათათა გადაღმა,

„მუნა სამკაული
 ფრიადი არი,
 მუნა მომკაული
 უოვლად არ არი;

„კერძი ბევრია
 მას ქვეყანასა,
 და ივერია
 ჰქვიან იმასა“.

ზატრიარქმაცა
 ხელნი დაასხნა,
 კურთხევა მისცა,
 გზა დაულოცნა.

სახალხო ისტორია საქართველოსი *).

სამეფოს დასსეპიდამ ქრისტიანობის მიღებამდე.

თარნაოში, ჰირველი მეფე საქართველოსი.

(301—237 წწ. ქრ. წინ.).

დროც კარგი დაუდგა თარნაოზს. 323 წელს, ალექსანდრე მაკედონელი, ჯერ სრულიად ახალგაზდა—33 წლისა, უეცრად გარდაიცვალა ბაბილონში და მისი უშველებელი სამეფო დარჩა უმეფოდ, რადგანაც ალექსანდრემ ვერ მოასწრო მემკვიდრის დანიშვნა. ალექსანდრეს სარდლები და დამორჩილებული ხალხები აიშალნენ. ყველამ თავისკენ გაიწია და, ბევრი არეგ-დარევისა და შეხლა-მიხლის მერე, რამდენიმე დამოუკიდებელი სამეფო დაარსეს. აზონმაც, რა თქმა უნდა, თავისთვის მოინდომა საქართველოს შერჩენა, მაგრამ, დიდის ხნიდამ თავისუფლებას ჩვეული ქართველი ხალხი დრტვინავდა და შფოთავდა, რომ დღეს თუ ხვალ თავში მეხი დაეცა უცხოელ მოძალადისათვის. ეს დღეც ახლა დაუდგა.

მთაში აღზრდილი თარნაოზი იღუპილად კვლავ გადმო-სახლდა დედით და დებით მცხეთაში და იწყო აქ კერძო, ჩვეულებრივი კაცის ცხოვრება, რომ მით უფრო ახლო ყოფილიყო ხალხთან და თვალ-და თვალ ყური ეგდო ხალხის გულის ცემისათვის. აქ თარნაოზი მალე დარწმუნდა, რომ ქართველების ამხედრებას მტრის წინააღმდეგ დაძახების მეტი არა უნდა-რა და სიხარულისგან ფეხზე აღარ იდგა. დედა კი ში-

*) იხილეთ «მოკლესაური» 1901 წ. № 12, დამატება, გვ. 53.

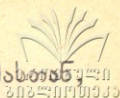

შისაგან ილგოდა, რომ აი საცა აზონი შეიტყობს შვილის ვინაობას და ერთს დღესაც არ აბოგინებს კოცხალსაო. დედამ ამიტომ ეუბნებოდა შვილს: „წავიდეთ, შვილო, სპარსეთს, ჩემს ძმებთან, მოშორდი მესისხლე აზონს, თორემ, ვიცი, მოუკვლელს არ გაგიშვებს შენაო“.

ფარნაოზს, რა თქმა უნდა, ეძნელებოდა სამშობლოს დატოვება, მაგრამ იმავე დროს კარგად ესმოდა თავისი მცხეთაში ასე ცხოვრების შეუძლებლობა და ამიტომ დღე და ღამ სულ იმის ფიქრში იყო, თუ რით და როგორ დაეწყო საქართველოს განთავისუფლების საქმე. ბედმა მალე ამისი საშუალებაც მისცა ფარნაოზს. ეს იყო დიდ-ძალის ფულის და განძის პოვნა ფარნაოზისაგან სკვირეთის ხეობაში, თბილისს ახლო. საქმე ასე იყო.

ფარნაოზი თუმცა შეძლებული მამის შვილი იყო, მაგრამ მთაში ყოფნის დროს, მამულები მისი მთლად მტერს დაეჭირა და გარდა რამდენიმე ვერცხლეულისა და ძვირფას თვალთა, რომელიც მის დედას ოან წაეღო, ამათ ახლა სხვა არაფერი ქონება აღარა ჰქონდათ. ცარიელის ჯიბით-კი ხალხის შეიარაღება და ამხედრება ყოვლად შეუძლებელი იყო. აი აქ, როგორც ვსთქვით, მოულოდნელად ბედმა ხელი გაუშარტა ფარნაოზს და მანაც საბოლოოდ გადასწყვიტა საქართველოს დახსნის საქმეს შესდგომოდა.

ერთხელ ფარნაოზი გავიდა მარტოდ სანადიროდ და ნელ-ნელა მიადწია სოფელ დიღმის მშვენიერს ველს, თბილისის ახლო. საღამოს უკვე ფარნაოზი აქ უეცრად თავს წააწყდა ირმის ჯოგს, სტყორცნა ისარი და ერთი ირემი დასქრა. ირემი გაიქცა, მაგრამ ფარნაოზიც კვალ-და-კვალ მიჰყვა და, როცა ირემმა თბილისის ღირღალ კლდეებს მიადწია, სისხლით დაიცალა და მიწაზე დავარდა. მივიდა ფარნაოზიც და მომაკვდავ ირემთან დაჯდა. დაღამდა. ფარნაოზმა გადასწყვიტა აქ გათევება ღამისა და მიიხედ-მოიხედა გარშემო, რომ მოხერხებული ადგილი ენახა დასაბინავებლად.

აქ მან თვალი მოჰკრა რაღაც ქვითკირს და მივიდა მასთან რომ ნახოს, კარი ხომ არა აქვს საღმე შიგ შესასვლელიო. აღმოჩნდა, რომ კარი კი ჰქონდა, მაგრამ ამოქოლილი იყო ტალახითა და ქვითა, რომელიც ცოტა დანგრეულიყო კიდევ. ფარნაოზმა ამოიღო ჩუგლუგი (პატარა წერაქვი), რომელსაც მუდამ თან ატარებდა, გამოანგრია ის დაშლილი ალაგი და რომ შევიდა შიგ ცეცხლის ასანთებად, მის განცვიფრებას და სიხარულს საზღვარი არა ჰქონდა: გამოქვაბულში მან დაინახა

„განძი მიუდგომელი, ოქრო და ვერცხლი და სხვისურებული ოქროსი და ვერცხლისა მიუწდომელი“.

ფარნაოზმა საჩქაროდ ხელ-ახლად ამოქოლა კარები, წამოვიდა იმ ღამესვე მცხეთას და დედას ახარა ეს ამბავი. — „ეგ სწორედ ჩვენი სამამასახლისოს ხაზინა იქნება, რომელიც ბიძაშენმა სამარამ დამალა სადღაც, როცა მაკედონელებზედ საომრად მიდიოდაო,“ — უთხრა დედამ. სიხარულისგან ფარნაოზს აღარ დაუძინია, წამოიყვანა ჯორ-ცხენები, რომდენიმე ერთგული კაცი და მთელი ის ოქრო-ვერცხლი და განძეული დიდის საიდუმლოებით და სიფრთხილით სულ შინ გადმოზიდა.

აქედამ იწყობა ფარნაოზის ცდა საქართველოს განთავისუფლებისათვის. დედის რჩევა — სპარსეთში წასვლაზე — მან სულ დავიწყებას მისცა და მის წილ გადასწყვიტა წასვლა სამეგრელოში, სადაც ამ დროს მთავრობდა ვინმე ქუჯი, მთავარი და მფლობელი დიდ-ძალ მამულებისა. ფარნაოზმა გაუზზავნა ქუჯს კაცი და შეუთვალა:

„მე ვარ ნათესავი უფლისისა, მცხეთოსის შვილისა და ძმის-წული სამარა მამასახლისისა, და არს ჩემთანა ზვასტაგი (სიმდიდრე) დიდ-ძალი: აწ მინდა მოვიდე შენთანა, ვიეგნეთ ჩვენ ძმები, ერთაგემ ვიხმარათ ზვასტაგი იგი, წინააღუდგეთ აზონსა და სვემან ჩვენ მან მოგვრეს ჩვენ ძლევა კეთილი!“

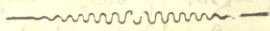
გაეხარდა დიდად ქუჯსა და მაშინვე დასტური აცნობა მოემზადა ფარნაოზ და მთელი თვისი სიმდიდრითა, დედითა, დებიოთა და ერთგული კაცებითა დაუყოვნებლად იღუმალად წავიდა ქუჯისთან. ქუჯი გამოეგება ფარნაოზს მთელი თავისი ხალხითა და უთხრა:

„შენ ხარ უფალი თავთა მათთა ქართლისათა და შენ გამართებს უფლობა ჩვენა. აწ ნუ შურობ ხვასტაკსა შენსა, რათა განვიმრავლოთ სხანი (ჯარი), და უკეთუ მოგვეცა ძღვევა, შენ ხარ უფალი ჩვენი, და მე მონა შენი“.

მთელი სამეგრელო ფეხზე დადგა როგორც ერთი კაცი. გაგზავნეს სასწრაფოდ კაცები ყოველ მხარეს და მოიწვიეს ქართველნი და ოს-ლექნი სალაშქროდ აზონის წინააღმდეგ. გაიხარეს დიდად ყველამ და ამხედრდნენ აზონზე. აზონი მიეგება ფარნაოზს მუხრანის მინდორზედ (ქსნის ხეობაში), მაგრამ დამარცხდა და უკუ-იქცა კლარჯეთისკენ, რათა მოკრიფოს იქ ახალი ჯარი. ფარნაოზი კი ჩამოვიდა მცხეთას და დაიპყრა მთელი ქართლი.

აზონის დამარცხებას მუხრანის ველზედ სხვათა შორის იმ გარემოებამაც შეუწყო ხელი, რომ ბრძოლის წინა დღეს, ფარნაოზმა მიუგზავნა საქართველოში მყოფ ბერძენ-მაკედონელთა ჯარებს კაცები და დიდს საჩუქარს და მამულებს დაჰპირდა მათ, თუ თქვენც ჩემს მხარეზე გადმოხვალთ და მიშველით აზონის გაგდებასაო. რადგანაც თითონ მაკედონელებსაც არ უყვარდათ აზონი, როგორც კაცი მესისხლე, ათასმა მათგანმა მართლაც მიატოვეს აზონი და ფარნაოზს მიემხრნენ.

(შემდეგი იქნება).

ОТКРЫТА ПОДПИСКА

на

ОБЩЕСТВЕННУЮ И ЛИТЕРАТУРНУЮ ГАЗЕТУ

„ВОСТОЧНЫЙ ВѢСТНИКЪ.“

1902

четвертый годъ изданія.

„Восточный Вѣстникъ“ выходитъ въ г. Владивостокѣ въ форматѣ большихъ газетъ по слѣдующей программѣ:

1) Телеграммы.	8) Обзоръ внутренней жизни. Сибирская хроника. Русская жизнь.
2) Правительственныя распоряженія.	9) Литературное и научное обозрѣнїе.
3) Передовыя статьи.	10) Критика и библиографія.
4) Хроника.	11) Фельетонъ.
5) Письма и корреспонденція.	12) Судебная хроника безъ обсужденія судебныхъ рѣшеній.
6) Статьи по разнымъ вопросамъ, касающимся интересовъ русской восточной окраины и жизни сосѣднихъ странъ: Китая, Японіи и Кореи.	13) Промышленность и торговля.
7) Обзоръ заграничной жизни: Китай, Японія и Корея.	14) Справочный отдѣлъ.
	15) Объявленія.

Газета выходитъ четыре разъ въ недѣлю: по Четвергамъ и Воскресеньямъ №№; по Вторникамъ и Пятницамъ—отдѣльныя прибавленія.

ПОДПИСНАЯ ПЛАТА:

для городскихъ подписчиковъ,
съ доставкою:

За годъ	8 руб.
— полгода	4 „
— 3 мѣсяца	3 „
— 1 мѣсяць	1 „

для иногороднихъ,
съ пересылкою:

За годъ	9 р. — к.
— полгода	4 „ 50 „
— 3 мѣсяца	3 „ 50 „
— 1 мѣсяць	1 „ 50 „

За перемѣну адреса 30 к.

Розничная продажа 10 к. №.

Адресъ: г. Владивостокъ Редакція газ. „Восточный Вѣстникъ“.

Редакторъ-Издатель В. Сушинскій.

„მწყემსი“—ჟი

და რუსულ П А С Т Ы Р Ь-ზე

ჟურნალის ფასი:

12 თვით „მწყემსი“ 3 მ.	6 თვით „მწყემსი“ 2 მ.
— „რუსული „ 3 მ.	— „რუსული „ 2 „
— „ორივე გამოცემა 5 „	— „ორივე გამოცემა 3 „

გაზეთზე ხელის-მოწერა შეიძლება დაბა **ყვირილში** რედაქციაში, **ქუთაისში** ბ-ნ ესტატე ღამბაშიძესთან, **თბილისში** წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოების წიგნის მაღაზიაში, ბ. შიო ქუჩისუბილთან. **ფოთში**—დეკანოზ მ. გრიგოლ შაქაროვთან; **ახალსენაკში**—ბლალაჩინ მამა არისტარქ კალანდარიშვილთან.

სოფლის მასწავლებელთ და ლარობთ გაზეთები დაეთმობათ მთელის წლით ორივე გამოცემა **სამ მანეთად**.

რედაქცია იმყოფება **დ. ყვირილში** რედაქტორის საკუთარ სახლებში.

გარეშე მცხოვრებთ ჟურნალის დაბარება შეუძლიათ ამ ადრესით: **Въ Квирилы, въ редакцію газеты и журнала „МЦКЕМСИ“ и „ПАСТЫРЬ“.**

რედაქციაში მოიპოება წარსული წლების რამდენიმე სრული გამოცემანი „მწყემსი“-სა, რომელნიც ნახევარ ფასად დაეთმობათ მსურველთ.

რედაქციაში მოიპოება აგრეთვე სხვა-და-სხვა სასულიერო შინაარსის გამოცემანი, რომელთა კათალოგი დრო-გამოშვებით ჟურნალშიდაც იბეჭდება და მსურველთაც შეუძლიანთ დაიბარონ რედაქციიდან.

